

ANNO DOMINI

2020

NEDERLANDS DAGBLAD : 30 DECEMBER 2020

Terugblik

MET

- 2 Jacqueline Koops, de burgemeester die zelf corona kreeg
- 4 Tom Wright, de theoloog, over wat we hopelijk van dit jaar leren
- 12 Heeft het virus ons ook iets gebracht, wat we zouden willen vasthouden?
- 16 Joram Kaat, het gezicht van de BEAM-kerkdienst op tv
- 20 Patrick Jansen, een ecooloog in de rouw

DIT IS SALOME; HAAR SCHOOL WAS AFGELOPEN WEEK WEER DICT.
WE ZATEN VEEL BINNEN DIT JAAR. IN DEZE BIJLAGE KIJKEN WE DOOR DE RAMEN,
IN EEN SERIE INTERVIEWS, TERUG OP 2020 – EEN JAAR VAN ONZE HEER.

‘Ik wilde bemoedigen,
meeleven, meelijden.
Maar ik kon niets.’

‘Ook deze tegenslag verdiepte mijn geloof’

TEKST GERALD BRUINS BEELD DICK VOS

Een besmetting met het coronavirus dwong burgemeester Jacqueline Koops van Heerde haar ambt neer te leggen. ‘Maandenlang kon ik nauwelijks lopen. Ik slofte naar de keuken. Ik kon mijn armen en mijn benen niet eens meer optillen.’

‘In een woord: bizar.’ Zo vat Jacqueline Koops (50) het afgelopen jaar voor haar persoonlijk samen. In januari 2019 was ze met haar kinderen Jesse en Emmelie, inmiddels 9 en 7 jaar oud, verhuisd naar Heerde, waar ze aantrad als burgemeester. Daarmee sloeg ze een nieuw hoofdstuk op in haar levensboek. Nog maar drieënhalve gelede had ze haar echtgenoot verloren aan kanker. Nu ging het haar weer voor de wind. ‘Ik heb me met hart en ziel ingezet en kreeg een prima jaarbeoordeling, bijna cum laude’, vertelt ze in haar witgeverfde bungalow in het bos aan de rand van de Veluwe plaats. Tot ze zich anderhalf jaar later, begin september 2020, gedwongen voelde haar functie neer te leggen. ‘Met pijn in het hart’, schreef ze in een brief aan de gemeenteraad van Heerde. Het dorp was een van de vroege brandhaarden van het coronavirus. Ook Koops raakte besmet. Het virus veranderde de levenslustige vrouw in een energieloos wrak. Ze vertelt haar verhaal op rustige toon aan de tafel in de ruime woonkamer. Soms vloeien er tranen in haar ogen, als ze vertelt over haar nieuwe relatie, haar overleden echtgenoot en hun kinderen, die ze pas vrij laat kregen. ‘Zij zijn mijn grootste vreugde. Ik vind het moederschap heerlijk. Dat zit in je – je verantwoordelijk voelen voor anderen, liefde geven. Ik ben ook niet voor niets burgermoeder geworden.’

Op een paar aan de muur geschroefde wandplankjes staan foto's met het vriendelijke gezicht van haar Stephan. Eronder een bureautje met stoeltjes, zodat de kinderen elke dag, als ze spelen of huiswerk maken, even naar hun vader kunnen kijken.

hoge koorts

De eerste klachten kreeg Koops op woensdag 11 maart: geen smaak en reuk meer en geen trek. Dat weekeinde lag ze hondsmoe op de bank en kreeg ze 's avonds hoge koorts én aanhoudende pijn in haar nek, een constante factor in het verloop van haar ziekte. In de week dat Nederland in een ‘intelligente lockdown’ ging en de scholen hun deuren sloten, werkte ze door. Maar de ziekteverschijnselen verergerden: ze kreeg het benauwd, werd duizelig en kon zich nog maar moeilijk voortbewegen. De koorts zakte af, maar kwam even snel weer op. ‘Er was een avond waarop ik tegen mijn aanstaande echtgenoot zei: “Als ik wegzak, moet je 112 bellen. Ik wilde niet naar het ziekenhuis. Dat zou traumatisch zijn voor mijn kinderen. Zij hebben gezien dat hun vader van het ziekenhuis naar het hospice werd gebracht. Bovendien kwamen er in die tijd berichten in de media dat je maar beter niet opgenomen kon worden. Daar zou je er alleen maar op achteruit gaan.’ In de eerste fase van de pandemie kon ze ook niet getest worden. Dat gebeurde pas in augustus: ‘Ik zat bomvol antistoffen.’

Op 23 maart legde Koops tijdelijk haar ambt neer om te werken aan herstel. Maar wat ze ook probeerde – haar hoofd wilde wel, maar haar lijf werk-

te niet mee. De oud-burgemeester gaat staan en schuifelt als een oud vrouwtje door de kamer, voetje voor voetje. ‘Maandenlang kon ik nauwelijks lopen. Ik slofte naar de keuken. Ik kon mijn armen en mijn benen niet eens meer optillen. Vanwege mijn pijnlijke nek kon ik maar twee uur achter elkaar aan een tafel zitten. Ademen ging nog steeds moeizaam. Ik bleef maar kuchen.’ Frustrerend, want ze wilde dolgraag weer aan het werk – mensen bellen, artikelen en stukken lezen. ‘Maar het ging niet meer.’

Intussen waarde het virus rond in het dorp en maakte slachtoffers; er vielen tussen de zestig en tachtig doden, vooral in het verpleeghuis. ‘Mijn woning ligt langs de weg naar het kerkhof. Vanaf mijn bed zag ik de begrafenisstoeten langsrijden. Ik weet wat het is om afscheid te moeten nemen. Ik wilde mensen bemoedigen, meelevens en meelijden, maar

‘Vanaf mijn bed zag ik de begrafenisstoeten langsrijden.’

ik kon niets doen. Ik voelde me machteloos.’

Van haar fysiotherapeut kreeg Koops de opdracht veel te wandelen, te rusten en oefeningen te doen. ‘Zij maakte mij duidelijk dat revalideren topsport is. Het herstel vergde zo veel uren dat ik mijn functie als burgemeester niet meer kon uitoefenen. Ik moest kiezen voor mijn gezondheid.’

Achteraf was het niet verwonderlijk dat Koops niet beter werd. Uit een test bleek dat ze naast corona de ziekte van Pfeiffer had. Op 3 september stuurde ze de gemeenteraad een brief waarin ze meedeelde haar ambt neer te leggen. Ze ging in de ziektewet; formeel is ze per 1 januari burgemeester af. Waarom gunde de gemeente haar niet een tweede pauze, desnoods door een tijdelijke waarnemer te benoemen? Koops wil daar niet te veel over zeggen, om geen mensen te beschadigen. Ze verwijst naar een zin in haar ontslagbrief: ‘De maatschappelijke en bestuurlijke situatie in Heerde en de noodzakelijke vernieuwing van de bestuurscultuur, vereisen een vitale burgemeester die zich onbelemmerd en vol energie kan inzetten voor de gemeente.’ Later, in een afscheidsbrief aan de bevolking, afgedrukt in het lokale nieuwsblad *Schaapskooi*, schreef ze over een bestuurscultuur die niet de hare is. ‘Een cultuur van ja zeggen en nee doen. En cultuur van over iemand praten in plaats van met iemand praten. Een cultuur die uitgaat van macht in plaats van invloed, elkaar accepteren en inspireren.’ In een reactie in een lokale krant vertelden de wethouders van de gemeente zich niet te herkennen in de kritiek. Met

een drive-through in het centrum nam Koops zaterdag 12 december voorgoed afscheid van het dorp. Heerde stond in de file om haar opgestapte burgemeester uit te zwaaien.

bekering

Jacqueline Koops groeide op met het geloof in een vrijgemaakt-gereformeerd gezin in het Zeeuws-Vlaamse Axel, maar deed er aanvankelijk weinig mee. Op haar dertigste kwam ze tot bekering en werd lid van Crossroads, een internationale kerk in Amsterdam. In Heerde ging ze met haar gezin naar evangelische gemeente Immanuel.

Ze heeft voortdurend ‘een lijntje met God’, vertelt ze. Ook in de periode dat ze zo ziek was? ‘Ja natuurlijk’, antwoordt ze op een toon waarin verbazing doorklinkt. ‘Ik heb altijd contact met Hem. Hij woont in mijn hart. In de Bijbel staat dat als je je bekeert, je een van geest bent met Hem. Mijn geloof in God is het mooiste dat mij is overkomen. Ook toen ik ziek was, voelde ik zijn troost, compassie en liefde. Hij is mijn reddingslijn.’

‘Er was wel een moment waarop ik tegen God zei: “Ziet u mij nog wel?” Ergens ga je toch twijfelen aan jezelf. Toen ik maar niet beter werd en mij wanhopig afvroeg of ik ooit weer de oude Jacq zou worden, heb ik mijn kinderen gevraagd of ze voor mama wilden bidden. Ze baden zo prachtig en vol overgave dat ik dacht: “Heer, hier moet U toch naar luisteren.” Ik werd erdoor gesterkt en de volgende dag kon ik mijn benen en onderarmen weer optillen, en was de pijn weg. Dat zie ik als gebedsverhooring. Jezus zei tegen mij: “Ik zie je nog steeds”. Ik heb opnieuw mogen ervaren dat tegenslagen je dichterbij God kunnen brengen. Ze verdiepen je geloof.’

Het jaar 2020 kreeg voor Koops toch nog een happy end. Op 18 december is ze getrouwd met Karel Groen. Hij is de broer van een dierbare jeugdvriendin, een weduwnaar met drie kinderen. Ze wonen inmiddels in het dorpje Zevenhuizen in het zuiden van Groningen. ‘Ik heb Heerde met opgeheven hoofd verlaten. Ik heb er twee jaar fantastisch werk mogen doen. Wat ik straks ga doen, weet ik nog niet. Eerst maar eens verder revalideren.’

RAADSLID, WETHOUDER, BURGEMEESTER

Jacqueline Groen-Scheele (zo heet ze sinds haar huwelijk met Karel Groen op 18 december) werd op 8 januari 1970 geboren in Axel. Ze studeerde rechten aan de Universiteit Leiden en werkte daarna als juriste, advocaat en mediator in vooral het arbeidsrecht. Daarna was ze gemeenteraadslid voor de ChristenUnie in Amstelveen (2006-2010), wethouder in Amstelveen (2010-2014) en in Stichtse Vecht (2015-2018). Van 1 februari 2019 tot 3 september dit jaar was ze burgemeester van Heerde.

‘Hopelijk leert dit
jaar ons klagen’

‘Corona een straf van God? Zeker precies voor die dingen waartegen jij altijd al waarschuwde?’

Theoloog Tom Wright gelooft er niet in. Afgelopen Pasen schreef de bijbelwetenschapper uit Oxford een boekje over hoe je ‘God en de pandemie’ het beste kunt begrijpen. Terugblikkend op 2020 hoopt hij dat westerse christenen door het virus een oude manier van bidden herontdekken.

TEKST DICK SCHINKELSHOEK BEELD KEN SHARP

Het gebeurt niet elke week: een theoloog die in een groot seculier opinietijdschrift mag uitleggen wat actuele ontwikkelingen te maken hebben met God. Maar eind maart wilde het liberale Amerikaanse blad *Time* het toch graag weten van de Britse theoloog en Pauluskenner Tom Wright: hoe kun je nu christelijk aankijken tegen het virus? De kop boven zijn artikel moet sommige lezers hebben teleurgesteld: ‘Het christelijk geloof geeft geen antwoord op het coronavirus. Dat mag zelfs niet.’ Wright wijst alle snelle christelijke conclusies over het virus af. De gedachte dat de pandemie een straf van God zou zijn, noemt hij onomwonden ‘heidens’. ‘Ik heb vooral uit Amerika behoorlijk stevige kritiek gekregen op dat artikel. Corona geen straf van God? Die Tom Wright leest zijn Bijbel niet!’, vertelt de eminente geleerde ontspannen voor de camera van de computer in zijn Oxfordse studeerkamer. Achter zijn rug strekken zich tientallen meters theologische literatuur uit. Nicholas Thomas (N.T.) Wright (1948) is sinds oktober vorig jaar ‘research fellow’ aan Wycliffe Hall in Oxford. Daarvoor was hij negen jaar lang hoogleraar Nieuwe Testament aan de Schotse St. Andrews University en dáárvoor zeven jaar de anglicaanse bisschop van Durham. Wright werd niet alleen bekend door lijvige wetenschappelijke boeken over Paulus, maar ook door boeken over Bijbel en theologie voor een breed publiek, waarvan er vele de laatste jaren in het Nederlands zijn vertaald.

U bent bijbelwetenschapper. God straft toch in de Bijbel geregeld met plagen?
‘O, dat is zeker waar. Tegelijk is in dezelfde Bijbel het boek Job een fel protest tegen die gedachte. Er is in de Bijbel ook een stem, die zegt: zo is God niet! Neem Psalm 44: Ondanks alles wat ons overkomt, zijn wij God niet vergeten. Slaapt U soms? Kijk naar wat ons wordt aangedaan! In het Oude Testament zie je telkens die twee lijnen: de eerste lijn van ‘lijden is straf van God’ en de tweede van het onschuldige slachtoffer, Israël als de knecht die lijdt. Die twee lijnen komen samen in Jezus zelf: Hij is de Onschuldige die de straf draagt.’

Dat klinkt nog vrij abstract. Wat betekent dat concreet?
‘De gemeenschap die “in Christus” is, staat nu op een nieuwe manier in de werkelijkheid. Dat is niet abstract. Dat laat Handelingen 11 zien; als de gelovigen in Antiochië horen van de hongersnood in Jeruzalem, vragen ze niet eerst of dat misschien een straf van God is – maar ze dóén iets. Ze sturen hulpgoederen. God is met Jezus iets nieuws begonnen. Wij maken daarvan onderdeel uit en zijn geroepen iets van die nieuwe toekomst te laten zien.’

Maar dan kan corona toch nog steeds een straf van God zijn?
‘En dan zeker precies voor die dingen waartegen jij altijd al waarschuwde? “God straft” is vooral een *blame game*, een middel om andere mensen te beschuldigen. Ik weet niet hoe dat in Nederland zit, maar in de VS bijvoorbeeld gaat het dan altijd over het homohuwelijk. En nooit over het kapitalistische systeem dat ons in zijn greep houdt. Mensen die de pandemie gebruiken als een megafoon om hun eigen overtuigingen nog harder te kunnen rondba-

zuinen ... ik vind dat ernstig onoprecht. Wat is het waard om iets een straf van God te noemen als je er zelf niets van leert?’ Rond Pasen publiceerde Wright op basis van het *Time*-artikel een boekje, dat een paar weken later al in het Nederlands verscheen: *God en de pandemie*. ‘God stuurt geen bliksemschichten, Hij stuurt mensen’, schrijft Wright daarin.

Wat kun je dán christelijk zeggen over de coronacrisis?
‘Wij zijn heel goed in concreet bidden en op zichzelf mag dat natuurlijk. “Wilt U hem of haar in het ziekenhuis alstublieft genezen?” Maar in onze tijd gaat dat heel snel vergezeld van de vraag: waarom staat God die ziekte toe? Die dominante waarom-vraag bestaat nog maar tweehonderd jaar en is het gevolg van wat je het ‘deïsme’ kunt noemen: het idee dat God als een CEO, een directeur, deze wereld regeert. Maar zó ziet het Nieuwe Testament Gods heerschappij niet. Die is “Jezus-vormig”. God deelt in de pijn van zijn schepping, in jouw pijn – en daarmee

‘Wij willen altijd blij zijn, of anders moet er een oplossing komen.’

stelt Hij jou in staat om ook ‘erin’ te zijn. Het is niet: wij trekken even bij God aan de bel en alles komt goed. Wij weten vaak niet waarvoor wij moeten bidden, zoals Paulus zegt in Romeinen 8. Dat besef. Ken je dat gedicht van T.S. Eliot uit 1942, “Wait Without Hope”? Alle kinderen leren dat in Engeland op school: “Ik sprak tot mijn ziel: wees stil en wacht zonder hoop / want hoop is zomaar hoop op het verkeerde”.’

Konden gelovigen vroeger beter zo leven?
‘Ja, dat denk ik wel. Pandemieën, aardbevingen en tsunami’s zijn er altijd geweest. Maar mensen waren er vroeger niet zó diep van onder de indruk als wij vandaag. Het moderne westerse christendom loopt het gevaar te geloven dat mensen altijd blij moeten zijn, en als ze dat níét zijn, dat er dan snel een oplossing moet komen. Want anders kun je niet geloven. We kunnen beter opnieuw leren klagen. Als dit jaar ons iets leert, is het, hoop ik, dát. Je nood bij God leren klagen, dat is: bidden zonder oplossing, geen antwoord weten, pijn kunnen lijden in de aanwezigheid van God. We hebben in de Bijbel een heel boek dat zo heet: Klaagliederen. Dat zijn we vrijwel verleerd.’

Waardoor zijn we dat vergeten?
‘Doordat christenen, zeker in een evangelicale context, nauwelijks meer leven bij de Psalmen. Want daarin zit dat allemaal. Maar we zijn als westerse samenlevingen ook wel wat verwend geraakt. Mijn grootvader was kolonel tijdens de Eerste Wereldoorlog. Mijn vader ging in 1939 het Britse leger in en verbleef van 1940 tot 1945 in Duitse krijgsgevangenschap. Toen ik jong was, en de

Koude Oorlog op zijn hoogtepunt was, was het heel redelijk om te denken dat ik op een gegeven moment ook wel in dienst zou moeten. Maar het werd geen oorlog. Ik ben van de gelukkige generatie in Europa die zijn leven lang nog geen enkele oorlog heeft meegemaakt. Maar daardoor sta ik nu misschien wel een beetje naakt tegenover die nieuwe, verwarrende dreiging van het coronavirus. Ik ben het niet meer gewend.’

Hoe kun je bijbels leren klagen?
‘Organiseer als kerk of groep een moment, digitaal of anderszins, en ga de psalmen lezen. Telkens met een pauze tussen de verzen, zodat mensen hun eigen ervaringen daarin in stilte kunnen toevoegen. Denk aan Psalm 42 of 43 of de eerder genoemde psalm 44, of de droevigste van allemaal, Psalm 88. Stel daarmee een basale liturgie samen. Johann Sebastian Bach deed het met zijn Matthäus-Passion en zijn Johannes-Passion ook zo met het lijdensverhaal van Jezus: de koralen tussen de bijbelteksten door verwoorden ons eigen leven, ons antwoord op het evangelie.’

U constateert in ‘God en de pandemie’ dat sommige mensen wel érg gretig waren om de kerken dicht te gooien. Te gretig?
‘Wat ik tijdens de eerste golf vaak heb gezien, is de gedachte dat het vieren van het geloof toch vooral iets is dat in je hart gebeurt – en dat dat ook prima digitaal kan. Maar toen in juli de kerkdeuren weer even open mochten, hebben veel mensen toch ontdekt dat die geweldige kerkgebouwen van ons, dat samenkomen, iets met je doen. Een kerkdienst gebeurt niet alleen in je hart. Mijn kerk, St. Michael at the North Gate in Oxford, heeft een toren van duizend jaar oud. Het verleden spreekt ook mee als wij ons geloof vieren.’

Sommige christenen in Europa en de VS hebben het sluiten van de kerken geloofsvervolging genoemd. Vervolging? Nee, dit is geen vervolging. Zoals ook de verplichte apk geen onterechte inperking is van mijn recht om auto te rijden. Je wilt toch niet dat ik met kapotte remmen de weg op ga? Wellicht zijn in Groot-Brittannië sommige maatregelen voortgekomen uit een antichristelijke motivatie van enkele politici, maar dat maakt ze nog niet tot vervolging. Dit is het verstandigste om nu te doen. Ik heb drie kleinkinderen. Mijn kinderen hebben een tijdje terug de auto aan de overkant van de straat geparkeerd, zodat we naar elkaar konden zwaaïen. Dat is gewoon even niet anders.’

Hoe gaat u straks op 1 januari het nieuwe jaar in? Weer een jaar dicht bij Gods koninkrijk?
‘Om eerlijk te zijn heb ik niet zo veel met oud en nieuw. Wat dat betreft ben ik een echte theoloog: Kerst en Epifanie (Dooop van de Heer) zijn voor mij de hoogtepunten deze periode. Meestal gaan mijn vrouw en ik bijtijds naar bed. Ik denk bij de jaarwisseling niet: weer een jaar dicht bij Gods koninkrijk. Daarop zou niet onze focus moeten liggen. Wij zijn hooguit geroepen richtingaanwijzers te zijn. Wij brengen Gods koninkrijk niet, we laten hooguit zien in welke richting je het moet zoeken – telkens als we iets van gerechtigheid, schoonheid of vrijheid laten zien.’ ◀

‘Pubers hebben de wereld veranderd’

TEKST EYMEKE VERHOEVEN BEELD CÉLINE KRONENBURG

‘Jongeren moeten kunnen fluisteren: “Denk jij dat ze op me valt?”’ Dat de anderhalvemeterregel dat onmogelijk maakt, is een groot gemis, volgens biopsycholoog Martine Delfos. ‘Ze snákken naar leeftijdgenoten.’

‘Ik heb uitgedokterd wat je preventief aan corona kunt doen’, onthult Martine Delfos (73), in haar Utrechtse psychologenpraktijk. Ze heeft koffie gezet en is net gaan zitten, op ruime afstand, om daarna zorgvuldig haar mondkapje af te nemen. ‘Ik ben niet tegen de huidige maatregelen. Integendeel. Ik vind ze niet goed genoeg. Neem hoesten in de elleboog: de helft gaat ernaast. Het lukt mensen ook niet zich aan de regels te houden.’ Tijdens dit interview zou het vakgebied opvoeding centraal staan. Maar Delfos laat zich niet graag in een hokje plaatsen en dus gaat het gesprek als vanzelf over veel meer dan dat. Na het lezen van de uitgewerkte tekst zegt ze: ‘Als ik scherp klink, hoor je mijn bevlogenheid.’ De therapeute met het karakteristieke, lange, grijze haar is onder meer gespecialiseerd in relaties, autisme, traumaverwerking en eetstoornissen. Er staan tientallen boeken op haar naam, waaronder *Auto-immuunreacties en het immuunsysteem*. ‘Daardoor weet ik veel over virussen. Ook over corona.’ Als we de ziekte blijven aanpakken zoals we nu doen, duurt het nog jaren voordat de situatie verbetert, voorspelt Delfos. ‘Ik heb, na maanden onderzoek, een logische oplossing bedacht. Dat is arrogant om te zeggen. Maar het voelt echt zo.’

Wat hebt u dan bedacht?

‘Dat zeg ik niet. Ik wil degene aan wie ik mijn ideeën heb voorgelegd, niet in een moeilijke positie brengen. Ik moet veel uitleggen voordat het begrepen wordt. Soms voelt het alsof ik zeg: “1 plus 1 is ...?” En dat de ander antwoordt: “3!” Dan denk ik: o, dan heb ik het niet goed uitgelegd. Het is moeilijk voet aan de grond te krijgen. Want ja, ik ben maar een psycholoog hè?’ Delfos snuift. Ze is wel wat scepsis gewend. ‘Grote wetenschappers zeggen dat mijn werk pas lang na mijn dood gaat doordringen. Niemand heeft door hoe het is als dat over je wordt gezegd. Ik ben niet graag opdringerig. Als mensen niet willen horen wat ik te melden heb, dan niet: daar hebben ze hun reden voor. Maar bij corona vind ik het erg. Ik wil niet dat wat ik daarover heb uitgedacht, pas na mijn dood doordringt. Misschien heb ik het mis; ook dan is discussie nodig om daarachter te komen.’

Waarom raakt het u juist als het gaat om corona?

‘In mijn werk als psycholoog gaat het ook om leven en dood – het voorkomen van zelfdoding is bijvoorbeeld een hele toer, hoor. Maar nu is de héle wereld in angst. Zelfs tijdens de wereldoorlogen was dat niet zo omvattend. Angst is een slechte raadgever. Jong en oud krijgt nu mee dat niemand weet wat te doen. Wie moet je vertrouwen? Wat eerst een goede maatregel leek, blijkt achteraf fout. Iedereen beweert iets anders. Wat betekent dat voor kinderen, die hun mening nog moeten vormen? Ik kan je vertellen: dat beklijft. Het idee dat je mensen niet kunt vertrouwen. Aan wie moet je je vasthouden? De wetenschap? Die heeft de oplossing niet. De regering? Die doet ook al zo raar. Maar, en dat is iets grappigs: we hebben gebarentolk Irma. Het is makkelijker haar te vertrouwen dan Rutte of De Jonge. Je kunt nauwelijks naar hen luisteren, want je móét

‘Kinderen gaan naar school om elkaar te zien, niet om te leren.’

naar Irma kijken. Waarom? Omdat zij je informatie én troost geeft. Ze straalt uit dat ze echt met ons te doen heeft. En dat het goed komt, dat zij ertegen kan. Mensen zijn hun zekerheid kwijt; Irma is een mooi symbool van wat we nog onvoldoende hebben ontwikkeld: dat we het met elkaar moeten doen.’

Wat doet het met mensen dat ze zekerheid kwijt zijn?

‘Ze hadden al niet zo veel zekerheid. Alle mensen worden hulpeloos geboren. De rijping van het centrale zenuwstelsel duurt dertig jaar. We hebben veel tijd nodig om zelfstandig te kunnen functioneren. Dat betekent dat we per definitie onzeker zijn. Allemaal. Dat we een ander nódig hebben. Er is nu meer onzekerheid gekomen, doordat we niet goed weten aan wie we ons moeten vastklampen. Dat kunnen mensen niet verdragen. Grofweg zoeken ze het in twee soorten oplossingen. De eerste is naar buiten gericht: van je af slaan, vanuit het idee dat de ander fout is. De tweede is naar binnen gericht: jezelf terugtrekken, omdat je de ander eng

vindt. Dat zie je terug in complottheorieën en aan Trumps ontkenningstrategie. Die strategie is naar buiten gericht: beschuldigen, zodat de pandemie heerlijk eenvoudig lijkt: als de schuldige weg is, is het klaar. We hebben echter verantwoordelijkheid: om zelf na te denken én met anderen. Ik ben hartstikke oud, dus ik weet inmiddels dat ie-der-een stukjes van de waarheid heeft. Ieder moet zijn stukje bijdragen om de kwestie te kunnen begrijpen. Overal doen mensen hun best. Het is alleen vervelend dat het motief angst is. We moeten de manier waarop we praten over de pandemie veranderen. Dat we internationaal hetzelfde probleem hebben, biedt nieuwe kansen tot verbinding: dat verdiept je kennis en is het beste tegengif voor angst. Een mooi voorbeeld is mijn kleindochter. Die heeft mij eens zo gemakkelijk getroost. Ze zei: “Oma, ik ben zo blij dat jij ook zo onhandig bent.” Het verandert niets. Ik blijf onhandig, zij blijft onhandig. Maar we zijn niet alleen in onze onhandigheid.’

Welke kansen ziet u nog meer in deze situatie?

‘Dat mensen nu hun baan verliezen, is niet fijn. En als er armoede ontstaat, is dat ernstig. Maar als je alleen daarover praat, vergeet je waarover je het eigenlijk moet hebben. De vraag moet niet zijn hoe we de economie weer op hetzelfde niveau krijgen, maar wat we kunnen doen om tevreden te zijn met wat we hebben, samen. Mensen willen na hun pensioen vaak meer tijd aan het gezin besteden. Draai die mentaliteit om: begin nu al. Veel aandacht voor kinderen is gericht op resultaat. Op wat zij ouders, als visitekaartje, kunnen geven. In de recent uitgekomen twintigste druk van mijn boek *Luister je wel naar mij?* kon ik eindelijk onderzoek aanhalen dat mijn theorie bewijst: je moet rechtstreeks met kinderen communiceren, dan praten ze. Dat geldt ook voor jongeren. Logisch, maar dat is nu dus bewezen. Op school en thuis geven we vaak richtlijnen, terwijl communiceren veel beter werkt.’

Bedoelt u dat kinderen dan antwoord geven?

Scherp: ‘Jij maakt nu al een fout hè? Je verwacht dat jeugdigen resultaat leveren, door antwoord te geven op onze vragen. We moeten in plaats daarvan luisteren wat kinderen zeggen en ze antwoorden. Dan gaan ze meer vragen. Ik heb *De kleine prins* vertaald in het Nederlands. Hoe de kleine prins uitlegt dat grote mensen ver-

moeiend zijn, hoeveel je moet uitleggen, dat ze geen antwoord geven ... Prachtig! Kinderen gaan niet naar school om te leren. Ze gaan om andere kinderen te ontmoeten. Dat heeft de pandemie bewezen. Ouders hebben de grootste moeite hen online les te laten volgen en achter de computer huiswerk te laten maken. Hetzelfde geldt voor jongeren. Er wordt gedacht dat sociale media hun leven zijn. Echt niet. Ze worden depri als ze elkaar niet ontmoeten. Er gaan veel jeugdigen echt stuk, tot zelfdoding toe, aan zich niet kunnen verbinden met leeftijdgenoten. We hebben het amper over dat probleem, maar het speelt op grote schaal. Het is voor jongeren, bij wie groepsdruk het hoogst is, héél moeilijk zich aan de coronaregels te houden. Wanneer de een ze negeert, voelt de ander zich gek als hij ze wel volgt. We moeten iets voor ze verzin-

nen, ontmoetingsplekken ontwerpen waar de kans op besmetting klein is. Dé les van de pandemie is dat we niet zonder contact met anderen kunnen. Als iemand een arm om je heen legt en die goed bedoelt, produceert je lichaam kalmerende hormonen. Daarom helpt troost ook echt, fysiek. En dat is er nu niet. We hebben een generatie kinderen die opgroeit met een gebrek aan non-verbale informatie. Mondkapjes bemoeilijken het aflezen van emotie.'

Wat raadt u ouders van pubers aan in deze tijden van extra onzekerheid en gemis?

'Je moet pubers meegeven dat niemand de hele waarheid in pacht heeft, maar iedereen een stukje. En dat ze bepaalde stukken nog niet kunnen bevatten, omdat ze nog veel ervaring missen. Leer hun

wat je kunt vertrouwen en wat niet, ook online. Kinderen vertrouwen jou als ouder – hun bestaansbodem – het meest. Als je wilt dat dat zo blijft, geef dan ook eerlijk je fouten toe. Verder heb ik een makkelijk regeltje: de fase van veertien tot zestien jaar moet je uitzitten. Als kinderen daarvóór leuk waren, worden ze het daarna vanzelf weer. Zie ze als een mens in ontwikkeling, in plaats van ze te beoordelen op het moment. In de puberteit toetsen ze de kennis die ze daarvoor verzameld hebben. Van pubers kun je veel leren. Ze hebben de maatschappij veranderd. Dat we een digitale wereld hebben, komt door adolescenten van de vorige eeuw: Bill Gates, Steve Jobs. Doordat we het de tieners van nu moeilijker maken zich te verbinden, kunnen ze de wereld niet zo goed aanpakken. Praat met ze, rechtstreeks, om erachter te komen hoe we hen beter in die gelegenheid kunnen stellen.' ◀

Racisme? ‘Let op de verkiezingscampagnes’

TEKST RUTH VAN DER KOLK BEELD MARTIN WAALBOER

De Black Lives Matter-beweging zette de wereld op zijn kop, gaf een slinger aan het racismedebat en verdween langzaam naar de achtergrond. Hoe serieus is BLM genomen? ‘Dat zullen we vooral zien in aanloop van de Tweede Kamerverkiezingen’, zegt historicus Karwan Fatah-Black.

Niet eerder was de verontwaardiging over racisme zo zichtbaar in de wereld als in het afgelopen jaar. Nadat in mei beelden van de Afro-Amerikaanse George Floyd de wereld over waren gegaan, konden velen er niet langer omheen. De schokkende video waarin te zien is hoe Floyd overlijdt, nadat een politieagent minutenlang op zijn nek heeft gedrukt, leidde tot wereldwijde protesten tegen racisme, ook in Nederland.

Verbazingwekkend, vond Karwan Fatah-Black in eerste instantie. Waarom gaan mensen juist tijdens een pandemie de straat op?, vroeg de universitair docent Nederlands koloniaal verleden (Universiteit Leiden) zich af. In de jaren daarvoor was de BLM-beweging al actief. Racisme is een thema dat al generaties lang speelt.

Dat Black Lives Matter juist tijdens een pandemie groot kon worden, is geen toeval, beseft de historicus vervolgens. ‘De doorbraak had, denk ik, niet te maken met frustratie over de coronatijd. Eerder met de urgentie van de vraag: in welke wereld keren we straks terug?’

Black Lives Matter gaat volgens Fatah-Black vooral over institutioneel racisme. ‘En dan vooral anti-zwartracisme. Dat is al heel lang deel van de westerse cultuur: mensen met een andere afkomst als fundamenteel anders zien, als mensen die er niet bij horen en dus ook niet tot de eigen natie.’ Zo hebben volgens de universitair docent velen het idee dat etnische Nederlanders een streepje voor zouden moeten hebben. ‘Maar door migratie, globalisering en het koloniale verleden is het Nederlanderschap ruimer.’

In het racisme- en slavernijdebat is nu een verschuiving te zien. De BLM-protesten hebben dat een duw gegeven, zegt de historicus. ‘De kijk op de eigen koloniale geschiedenis en het Nederlanderschap is aan het veranderen.’

Welke plek heeft Black Lives Matter nu in Nederland?

‘Ik vraag me af in hoeverre de beweging een plek heeft gekregen. En of dat gesprek inmiddels niet weer is stilgevallen. De beweging gaf de mogelijkheid om iets fundamenteels zichtbaar te maken: hoe we met elkaar omgaan. Maar ik zie geen duidelijke, blijvende impact. Misschien is dat wel het probleem: dat je zo’n thema in Nederland makkelijk aan de kant kunt schuiven. Denk ook aan de toeslagenaffaire, waarbij mensen hard werden aangepakt door de Belastingdienst. Daarin zit wat mij betreft heel duidelijk een racistische ondertoon. Maar die observatie is uit allerlei commentaren verdwenen. Dat dat mogelijk is, laat zien dat het zeer belangrijk wordt gevonden dat er niet te veel getornd wordt aan het superieure gevoel en de exclusiviteit van het Nederlanderschap.’

Was BLM hier dan een verwaarloosbare hype?

‘Hoe serieus Black Lives Matter is genomen en wat de protesten waard waren, kun je zien aan de manier waarop de politiek dit onderwerp oppakt. Hoe

wordt het thema racisme verwerkt in concrete beleidsvoorstellen? En vooral: hoe vertaalt zich dat in de campagnes in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen? Hoe zien kandidatenlijsten eruit: staan er Afro-Nederlanders op verkiesbare plaatsen? Wordt er campagne gevoerd met racisme om stemmen te winnen? Is er sprake van antimigrantenretoriek? Of slaan partijen een brug naar migrantennakomelingen?’

Hoe concreter het racismethema terug te zien is in beleid, hoe meer waarde eraan wordt gehecht?

‘Ja. En niet alleen in de politiek, ook in onderwijs, musea en media. Ik kijk even naar mijn eigen beroep, zoals het omgaan met archieven. Wat zien we als erfgoed? Is dat ook het erfgoed van migranten? Denk ook aan het slavernijmuseum. Als dat er gaat komen, zou het uitgangspunt niet moeten zijn dat het museum over slavernij gaat, maar over dát en

‘Je schuift dit thema in Nederland makkelijk aan de kant.’

hóé mensen door slavernij deel van Nederland zijn geworden. Zo kun je de kijk op wie we zien als Nederlander, beïnvloeden.

Dat dat gesprek op gang is gekomen, betekent dat we vooruitgaan. Daarin ben ik zeer hoopvol. In juni is de Surinaamse verzetsheld Anton de Kom, voorloper in de strijd tegen racisme en kolonialisme, onderdeel geworden van de Canon van Nederland. Daarmee zeggen we: hij is deel van onze geschiedenis. Niet iemand die alleen relevant is in Suriname.’

Heeft BLM in Amerika een ander effect dan in Nederland?

‘BLM gaat over institutioneel racisme. Hoe daarmee wordt omgegaan, is in beide landen anders, doordat de Verenigde Staten een andere koloniale geschiedenis kennen dan Nederland. Amerika vormde een vestigingskolonie, waarbij geracialiseerde slavernij kwam kijken; daardoor speelt deze kwestie daar al veel langer dan hier. In Nederland speelde het thema nauwelijks, totdat erfgenamen van tot slaaf gemaakten hiernaartoe kwamen. Die kwamen pas veel later. Deze Nederlandse geschiedenis moeten we beter leren begrijpen. Het was lange tijd Nederlands beleid dat er een scheiding werd aangebracht tussen Nederland en het koloniale rijk, en dat was ook raciaal van aard. Mensen die woonden op de plantagekolonies, werden buiten de deur gehouden. Zo werd er een soort fantasiewereld over hiërarchie in stand gehouden waarin mensen bleven geloven. Dat veranderde in

de jaren tachtig. Onder meer Surinamers kwamen toen alsnog naar Nederland en confronteerden Nederlanders met het feit dat zij net zo goed tot het Nederlandse volk behoren.’

Heeft dat iets veranderd in de kijk op het Nederlanderschap?

‘Dat had wel gemoeten, maar er bestaat nog steeds ongelijkheid. Wettelijk gezien wordt gecommuniceerd dat er geen onderscheid zou moeten worden gemaakt. Maar dat blijkt niet altijd uit de praktijk. Niemand zal zeggen dat we raciaal onderscheid moeten maken. Maar in de praktijk gebeurt dat wel steeds. Dat zie je aan de manier waarop wordt omgegaan met iemand zoals Sylvana Simons.’

Hoe kan zo’n hiërarchisch beeld zo lang dominant blijven?

‘Er zijn veel manieren waarop je zulke negentiende-eeuwse ideeën over onderscheid maken tussen rassen in stand kunt houden. Veel ideeën worden vanzelf doorgegeven. Die hoeven niet actief te worden gepromoot. Er is ook duidelijke politiek gevoerd richting de koloniën, zoals het beschavingsoffensief. Het taalbeleid in Suriname was erop gericht dat mensen op school geen Sranantongo spraken. Missionarissen en zendelingen droegen daar ook aan bij.’

Wat was dan het confronterende voor Nederlanders, toen Surinamers naar Nederland kwamen?

‘Surinamers namen hun eigen politieke cultuur mee en pleitten voor het opnemen van de slavernij in het Nederlandse geschiedenisonderwijs. Daarmee zeiden ze: we zijn hier nieuw, maar horen al erg lang bij Nederland. Deze groep trad naar buiten en stuitte op weerstand. In de jaren tachtig kreeg door hun komst de discussie over Zwarte Piet meer voet aan de grond, doordat bijvoorbeeld Gerda Havertong in Sesamstraat zei dat er gekleurde pieten werden ingezet. Een andere groep Surinamers was vooral bezig met eigen verwerking en heling van die geschiedenis en dus naar binnen gericht. Daarin is niet veel veranderd. Die twee “smaken” zijn er nog steeds.’

Komt na een beleid dat volledig gericht is op inclusie, vanzelf een andere dominante manier van denken?

‘De kernwaarden die zijn opgesteld na de Tweede Wereldoorlog, toen werd gezegd “dit nooit weer”, moeten we zien als een opdracht en niet als iets wat al voltooid is. Dat geldt voor antisemitisme en ook voor antizwartracisme. Dat heeft een lange geschiedenis in Europa, waarmee niet zomaar is afgerekend. Die kernwaarden kunnen vervliegen en te maken krijgen met verzet. Daarom vraagt het waakzaamheid en toewijding om het grotere geschiedenisverhaal en de betekenis van Nederlanderschap te blijven bediscussiëren.’ ◀

RIVM-topvrouw Aura Timen (54) is sinds het uitbreken van de coronacrisis dag en nacht druk. ‘Soms zit er zo veel informatie in mijn hoofd, dat ik denk: “Wow, waar past dat nog?”’ Aan het eind van het jaar blikte ze terug op de pandemie, die nog lang niet voorbij is.

Ze heeft speciale ‘laatjes’ in haar hoofd om de stortvloed aan COVID-19-informatie netjes op te bergen, vertelt Aura Timen. Ze is hoofd infectieziektebestrijding bij het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). ‘Mijn harde schijf raakt nu wel vol. Ik hoop in de vakantie meer denkruimte te krijgen met veel slapen, hardlopen, luisteren naar cantates van Bach en lekker netflixen.’

De arts is aangeschoven op een kruk aan een hoge tafel in de vergaderruimte in het RIVM-complex in Bilthoven. Als spin in het web heeft ze al bijna een jaar een regierol in de bestrijding van het coronavirus. In het Outbreak Management Team denkt ze mee over adviezen aan de overheid. Intussen moeten haar teams zorgen dat professionals over uniforme richtlijnen en juiste informatie beschikken. Ooit bracht de liefde de in Roemenië geboren arts naar Nederland. Ze trouwde met een microbioloog. ‘We zijn nog steeds samen na 29 jaar’, zegt ze glimlachend, nippend aan haar cappuccino.

Voor Timen en haar collega’s was het wennen om de afgelopen maanden vol in de spotlights te komen. ‘Ik wil geen rol spelen, maar authentiek zijn’, vertelt ze. ‘Ik ben vooral arts. Dat ervaar ik als een roeping. In mijn werk zoek ik de nuances op. Kalm blijven is belangrijk.’

kinderziekten

Al op haar zesde raakte Timen geïnteresseerd in infectieziekten. Je ziet niets en ineens krijgt iemand ziekteverschijnselen – dat was een magie. Ze was negen toen ze een boek over kinderziekten verslond. ‘Dat lag altijd op mijn nachtkastje.’ Zodra iemand op school ziek was, zocht zij uit wat het kon zijn. Op een dag ontdekte Timen vlekjes op haar eigen lichaam. Een paar weken eerder had ze met een vriendinnetje gespeeld van wie de broer mazelen had. ‘Toen ben ik gaan rekenen: als haar broer dat toen had, dan was zij tijdens het spelen met mij al besmettelijk, dus ... ik kan mazelen hebben.’

De dokter dacht aan keelontsteking en gaf penicilline. Ze was het er niet mee eens. ‘Na drie dagen moest hij toegeven dat het toch mazelen was.’ Het verbaasde niemand dat Timen geneeskunde ging studeren.

En nu staat ze aan het hoofd van de infectiebestrijding in Nederland. ‘Totdat de coronacrisis uitbrak, dacht ik dat ik wel begreep hoe het zat met de verspreiding van infectieziekten. Vorig jaar ging mijn oratie als hoogleraar in Amsterdam er nog over. Mijn stelling was dat we inmiddels zo veel technische kennis hebben over de verspreiding van infecties, dat we een crisis moeten aankunnen.’

En toen barstte de coronapandemie los. ‘Niemand ter wereld was tegen dit virus beschermd. Het was zo onvoorspelbaar.’ Timen kan zich het moment dat dat bij haar doordrong, goed herinneren: vrijdagavond 21 februari. ‘In Italië dook een ongecontroleerde overdracht van het virus op bij tientallen mensen. Toen wist ik: dit kan heel groot worden.’ Wat volgde, hebben we gemerkt: het virus bleek grillig in heftigheid en tegelijk zeer besmettelijk. Daardoor werd inzet op het naleven van gedragsmaatregelen belangrijk, zolang er geen vaccin was. Timen stelt met teleurstelling vast dat het omgaan met besmettingsrisico’s voor veel mensen ‘heel moeilijk’ was en blijft. ‘Mensen denken: ik krijg het niet, of wel. Maar het moment, de mate van contact en de intensiteit spelen allemaal mee bij de vraag of je een hoog of laag risico loopt. Uiteindelijk bepaalt ons gedrag welke kant het opgaat met het virus, maar dat dringt onvoldoende door.’ En hoewel velen coronamoe zijn, weet ze: ‘Dit virus geeft ons geen kans moe te zijn.’

Een vaccin lijkt de oplossing. De arts begrijpt dat daarover discussies ontstaan. Hoe veilig is het? Hoe kan het dat het er ‘nu al’ is? ‘We moeten transparant zijn over het vaccin en de bijwerkingen.

Tegelijk moeten we vertrouwen hebben in deskundige instanties als de European Medicines Agency, waar ze vaccins toetsen op veiligheid.’

Ze kent de complottheorieën die op internet de ronde doen, waarin de betrouwbaarheid van vaccins in twijfel wordt getrokken. ‘Het is makkelijk zoiets te roepen, maar ik heb nog geen bewijzen gezien.’ Zelf heeft ze weleens met de criticiasters gesproken. ‘We blijven verschillen van inzicht.’ Er is volgens haar meer eer te behalen aan het overtuigen van twijfelaars.

Volgens Timen hebben huisartsen en GGD een cruciale rol om ‘alle mitsen en maren’ uit te leggen. ‘Zij kunnen medische informatie op waarde schatten. Als RIVM voorzien wij hen van de juiste informatie. Die taak nemen we heel serieus.’ Bezorgd is ze over geluiden dat zorgverleners twijfelen over vaccinatie. ‘Ook voor hen is persoonlijke aandacht belangrijk; dat werkte ook zo bij de Mexicaanse griep in 2009.’

Over de werkingsduur van het vaccin tast het RIVM nog in het duister. Timen sluit niet uit dat een jaarlijkse vaccinatieronde tegen het coronavirus nodig is. ‘Of alleen voor de risicogroepen. Het virus zal nooit helemaal verdwijnen.’

Altijd ‘aan’ in de corona- pandemie

TEKST HANS-LUKAS ZUURMAN BEELD YVETTE KULKENS

Ook denkt Timen dat COVID-19 niet het laatste virus geweest zal zijn dat via dieren bij mensen belandt. ‘In het dierenrijk is een enorm reservoir van potentiële virussen die hetzelfde kunnen doen. Dit virus laat zien hoe onbeheersbaar het kan worden. We moeten zo vroeg mogelijk inzicht krijgen hoe snel een virus zich kan verspreiden.’

In tijden van crisis, zoals nu, treedt bij het RIVM het Outbreak Management Team (OMT) in werking. Daarin zitten deskundigen met uiteenlopende disciplines om de regering te adviseren over maatregelen. Timen is inhoudelijk secretaris. ‘Het is eervol deel uit te maken van het OMT. Tegelijk ervaar ik het als een hele verantwoordelijkheid, vooral als je over nieuwe maatregelen moet adviseren.’ Over hoe zo’n overleg verloopt, wil ze niet te veel uit de school klappen. ‘Er worden discussies gevoerd op het scherp van de snede. Vervolgens kijken we welke lijn erin te ontdekken valt. Soms zijn voorgestelde oplossingen tegenstrijdig; dan kiezen we wat de meeste vooruitgang biedt in de aanpak van het virus.’ En als leden het oneens blijven, kan dat. ‘Dan is er geen unaniem advies; dat is een paar keer gebeurd.’ Concrete voorbeelden wil ze niet noemen. Dat het OMT samen met de landelijke po-

litiek in een spanningsveld verkeert, weet ze maar al te goed. Dat vraagt afbakening van de rollen. ‘Het OMT maakt geen politieke keuzes; daar staan wij als deskundigen los van.’ De keuzes van OMT en overheid kunnen uiteindelijk verschillen, bleek afgelopen maanden. Zo was het OMT niet overtuigd van de noodzaak van het dragen van mondkapjes. Toch zijn mondkapjes

‘Het is belangrijk om op elkaar te letten, te vragen hoe het gaat.’

sinds 1 december verplicht. ‘De toegevoegde waarde van zo’n kapje bij alle basismaatregelen is gering. Als wetenschap moeten we accepteren dat anders besloten wordt.’

In 2010 promoveerde Timen op een onderzoek naar crisismanagement als er een infectieziekte uit-

breekt. Bood haar proefschrift een handleiding voor de huidige crisis? Timen glimlacht. ‘Een beetje.’ Bijvoorbeeld het belang om zo goed mogelijk te definiëren welke groep mensen je wilt testen, en dat niet steeds te wijzigen. Dit om verwarring te voorkomen.

Tegelijk werd dat advies dit jaar gelogenstraft: ‘Bij COVID-19 veranderde de situatie, doordat er nieuwe patiëntengroepen bij kwamen; ook mensen die heel milde of geen klachten hadden, kwamen in beeld als virusverspreiders.’

Ook had Timen in haar proefschrift al gewezen op de impact van een crisis op zorgverleners. In een vervolgstudie was een handleiding gemaakt, die nu gebruikt kon worden. ‘Het is belangrijk dat mensen op elkaar letten en gevraagd wordt hoe het met ze gaat. Anders verliezen ze zichzelf te veel in hun werk en vergeten ze hun privéleven.’

Vervelend vindt Timen het als het RIVM van ‘draaien’ of ‘goochelen’ wordt beticht. ‘Het tast je geloofwaardigheid aan. In mijn positie kan ik dan niet reageren, maar vergeet niet: voortschrijdend inzicht en daarop reageren is de basis van ons handelen. Vooruitgang wordt alleen geboekt als je iets kunt veranderen op basis van nieuwe kennis.’ Lastig vindt ze het als kritiek ‘persoonlijk’ wordt gemaakt. Leden van het OMT werden zelfs bedreigd omdat anderen het niet eens waren met voorgestelde maatregelen. ‘Dat hoort niet. Vanuit expertise en functie hebben wij deze rol in de pandemie. En die vullen we zo goed en gewetensvol mogelijk in.’ Timen mag vanwege het veiligheidsprotocol niets zeggen over de bedreigingen en of ze zelf ook bedreigd is.

licht aan de horizon

Ze vindt het moeilijk een tussentijds oordeel te geven over de coronavirusbestrijding in het algemeen. ‘We hebben geprobeerd de ontwikkelingen zo goed mogelijk te volgen en weer te geven. En daarop te reageren.’

De werkdruk is in de crisis erg hoog geweest bij het RIVM, zegt Timen. ‘Inmiddels gaat het beter, maar we hebben heel drukke periodes gehad, met dagen nachtdiensten, waarin we bijvoorbeeld moesten aangeven onder welke voorwaarden besmette Nederlanders konden terugkeren. Nu is het rustiger, want er wordt veel minder gereisd.’

Ze vat samen: ‘Ik denk dat we een heel zwaar jaar achter de rug hebben, maar er gloort licht aan de horizon. We komen hieruit. Laat dat de boodschap zijn. Als de vaccins er op tijd zijn en doen wat ze beloven, zal ergens eind volgend jaar de samenleving er weer iets normaler uitzien.’ ◀

Huiselijke nesteldrang zal blijven

TEKST SOPHIA GEUZE BEELD ANP, PIXABAY, ISTOCK

Zoenen of handen schudden met buren en collega's om elkaar het beste te wensen voor 2021 zit er niet in. Er zijn mensen die er blij om zijn en hopen dat dit een nieuwe traditie wordt. Net als thuiswerken. Dat levert minder vervuiling, minder reistijd en meer tijd met huisgenoten op. Welke corona-pre's willen mensen graag houden? En welke wensen zijn reëel?

Toekomstonderzoeker Jeanneke Scholtens (39) verwacht dat mensen blijvend meer oog hebben voor elkaar. 'Als tegenhanger van *Black Friday* is bijvoorbeeld *Giving Tuesday* in opkomst. Op die dag koop je juist iets voor een ander. Ik geloof dat iedereen het fijn vindt dat er meer empathie en solidariteit is ontstaan. Dat hebben we blijkbaar gemist in een tijd die superindividualistisch was geworden. Het altijd op jezelf gericht zijn is een te krappe schoen geworden, waar we ons niet meer fijn in voelen.' Scholtens is directeur van Buro Zorro in Wognum, Noord-Holland. Ze kijkt – samen met een team – goed om zich heen, onderzoekt consumententrends en knoopt bevindingen aan onderzoek en reeds bestaande gegevens, om zo trends te kunnen bepalen. Ze wil niet negatief zijn, maar nieuw gedrag aanleren en oude gewoontes afleren zijn allebei moeilijk. 'We vervallen makkelijk snel in oud gedrag en egoïsme zit diep in de mens ingebakken.' Volgens Scholtens willen mensen hun gedrag aanpassen als de eigen gezondheid of die van dierbaren in gevaar is, of als er een beloning tegenover staat. 'Maar zodra de urgentie wegvalt, vervallen mensen weer in hun oude gedrag. Tijdens de eerste coronagolf stonden mensen doodsangsten uit. Dat is nu minder. Je ziet dan ook dat minder mensen bereid zijn zich aan de regels te houden.'

meer thuiswerken

De toekomstonderzoeker verwacht dan ook dat zaken die lonen, zullen blijven. Vaker thuiswerken bijvoorbeeld. Dat levert tijdwinst op, minder stress in de ochtend, minder files, meer tijd om te koken en samen te eten. Scholtens verwacht ook dat er

ANNO DOMINI 2020

HOOPVOL IN 2020 VOOR 2021

CORONA-PRE'S: WAT NEMEN WE MEE 2021 IN?

Een inventarisatie onder ND-lezers en ND-makers leverde een lange lijst van corona-pre's: dingen waarvan gehoopt wordt dat ze het nieuwe normaal worden. De pre's staan in willekeurige volgorde.

RELATIES

1. Gesprekken in kleine groepjes of een-op-een gaan sneller de diepte in.
2. Je ontdekt hoe waardevol een vriendschap is, doordat je meer moeite moet doen om contact met elkaar te onderhouden.
3. Door samen te lunchen en borrelen breng je meer tijd door met je partner en kinderen en leer je elkaar nog beter kennen.
4. Er is meer ritme gekomen in familiebezoek.
5. Er is minder gejaagdheid doordat sociale verplichtingen en andere activiteiten zijn weggefallen. Je bent meer eigen baas over je tijd en hebt minder last van FOMO (fear of missing out).

KERK/GELOOF

1. Zondagochtend met kinderen is minder stressvol. Als niet iedereen op tijd klaar zit, kun je desnoods de dienst met vertraging starten.
2. Veel kerken hebben nu een online-dienst met beeld erbij, ook handig voor mensen die om wat voor reden dan ook niet naar de kerk kunnen.
3. Door langzamer te leven, krijg je meer aandacht voor de kleine dingen, voor dat wat echt belangrijk is en voor dat wat aandacht behoeft.
4. Als je creatief bent, kan er veel wel doorgaan: aangepaste trouw- en doopdiensten en openluchtdiensten.
5. Het besef dat “waar twee of drie mensen in Jezus' naam samen zijn, Hij in hun midden is” (Matteüs 18:20) en dat Gods Geest overal is, is verdiept.

GEZONDHEID

1. Door in je eentje te wandelen, beweeg je en komt je geest tot rust (al dan niet met behulp van muziek of een podcast).
2. Er gaat veel niet door en daardoor is het makkelijker om op tijd naar bed te gaan.
3. De meeste mensen letten meer op hun persoonlijke hygiëne door vaker handen te wassen en in de elleboog te hoesten. En bij

- klachten komen mensen niet naar het werk of op bezoek.
4. Ouders ervaren minder stress in de ochtend als ze thuiswerken. Rust is goed voor iedereen: van pasgeboren baby's tot zwangere vrouwen, van hen die geen ochtendmensen zijn tot hen die snel overprikkeld zijn.
5. Door veel thuis te zijn/werken, is er meer tijd voor het bereiden van een gezonde maaltijd.

(KLEIN)KINDEREN

1. Ouderen worden digitaal vaardiger, waardoor het makkelijker is contact te onderhouden met (klein)kinderen.
2. Ouders en thuiswonende kinderen zien elkaar leren, werken en vrije tijd invullen. Dat levert nieuwe gespreksstof op.
3. Ouders mogen op school niet verder dan het schoolplein. Dat brengt rust bij kinderen en leerkrachten.
4. Ouderavonden zijn digitaal, waardoor je geen oppas nodig hebt en informatie later nog eens terug kunt kijken.
5. Jonge ouders hebben in de kraamtijd meer tijd om uit te rusten en te wennen aan hun nieuwe rol en ritme.

MILIEU

1. Er is minder (vlieg)verkeer en minder vervuiling. De nachten zijn stiller en er zijn meer sterren te zien.
2. Steeds meer mensen kiezen voor streekproducten.
3. Doordat we meer tijd in eigen tuin en de nabije natuur doorbrengen, krijgen we meer oog voor de schoonheid dichtbij.
4. Meer mensen willen nadenken over hun rol in de globalisering en de schadelijke effecten daarvan.
5. Een vuurwerkverbod scheelt milieuschade, vandalisme, gewonden en doden.

(VRIJWILLIGERS)WERK

1. Vergaderen kan vanuit huis, waardoor je op donkere avonden de deur niet uit hoeft.

minder zakelijk gereisd gaat worden, omdat online vergaderen een goede vervanger is gebleken. 'Het scheelt reiskosten en kosten voor de werkgever en verkleint de ecologische voetafdruk.' Voor privéreizen tellen die overwegingen weer minder, schat ze in. 'Zodra het weer kan, kiezen mensen voor het hedonistische geluk, behalve de mensen die al bezig waren met duurzamer leven. Ik

denk dat mensen voor een weekendje weg wel eerder voor Nederland kiezen, omdat ze ontdekt hebben dat Nederland ook heel mooi is.' Vooral zaken die al in gang gezet waren, komen in een stroomversnelling, merkt Scholtens. Ze doelt op digitaal werken, meer aandacht voor duurzaamheid en streekproducten, minder consumeren, ontspullen. Wat de komende tijd zeker zal blijven, is de aandacht voor huis en interieur. 'Thuis is voor veel mensen een veilige haven geworden. Het leek of we massaal nesteldrang kregen.' Ze verwacht dat de herwaardering voor onze eigen plek ten nadele uitpakt voor de tiny house-ontwikkeling, omdat mensen meer ruimte nodig hebben als er thuis gewerkt, geleerd en geleefd moet worden. Alleen is het moeilijk om dingen te veranderen. Wie blij is dat het sociale leven stil is komen te liggen, moet straks stevig in zijn schoenen staan om een lege agenda te houden. 'In de toekomst zullen er mensen zijn die feestjes intiem blijven vieren, maar er zijn ook mensen die juist niet kunnen wachten het weer groots aan te pakken.' Of die feestjes weer met een handdruk of drie zoenen gepaard gaan, kun je niet alleen bepalen. Scholtens denkt wel dat mensen het minder raar vinden als je er niet van gediend bent. Sommige dingen zijn makkelijker bespreekbaar geworden, omdat mensen ervaren hebben hoe kwetsbaar gezondheid is. 'Je kunt een snotterende collega nu aanspreken en vragen of het niet beter is dat hij of zij thuis gaat werken.' Scholtens hoopt dat mensen van deze coronatijd zullen onthouden hoe fijn uitgesteld genot voelt. 'Je

2. Bij thuiswerken kunnen werken en bewegen makkelijker afgewisseld worden en dat stimuleert de creativiteit.
3. Thuiswerken zorgt voor minder afleiding, waardoor je meer gefocust kunt werken.
4. Als je thuiswerkt, kun je online vergaderen in comfortabele kleding in plaats van een pak.
5. Werken op afstand is geaccepteerd, waardoor je – als je een woning zoekt – verder kunt kijken dan voorheen.

VRIJE TIJD

1. Breien, haken, puzzelen, lezen, wandelen en een spelletje doen zijn weer in en nieuwe hobby's leveren nieuwe contacten op.
2. Wie digitaal repeteert voor een orkest of een koor, leert via filmopnames nog beter zingen/spelen.
3. Een online-concert is toegankelijk voor mensen uit het hele land.
4. Alternatieve feestjes zijn ook leuk. Organiseer thuis bijvoorbeeld een high tea, bierproeverij voor een paar vrienden.
5. We zijn veel thuis en maken het daar daarom extra gezellig.

wordt gelukkiger van iets waar je langer op moet wachten en naar kunt smachten, dan van iets wat je meteen kunt regelen. Schaarse dingen – en dat is nu zelfs een knuffel – zijn waardevoller.' De toekomstonderzoeker adviseert iedereen een persoonlijke evaluatie te maken van de afgelopen maanden, om zo te ontdekken wat jij een pre vond om dat voor de toekomst vast te kunnen houden. ◀

Liever de ongemakkelijke waarheid dan comfortabele onzin

TEKST RIMME MASTEBROEK BEELD DIRK HOL EN WALTER DIJKSHOORN

Cartoonist Walter Dijkshoorn (35) was tot maart dit jaar huiscartoonist van de goedbezochte website van het Christelijk Informatieplatform (CIP). Na de zoveelste bak haatmail vanwege een cartoon vond hij het welletjes. 'Ik ben cynisch geworden over de combinatie christenen en humor.'

'Een interview? Zijn er nog mensen die mijn werk niet kennen dan?' Enige zelfspot is cartoonist en jurist Walter Dijkshoorn niet vreemd. Hij tekent voor allerlei opdrachtgevers, voornamelijk christelijk, maar het bekendst werd hij als huiscartoonist van CIP.

Het werk van Dijkshoorn gaat grotendeels over 'het christelijke wereldje'. Toch groeide hij niet op in een kerk. 'Als tiener had ik een christelijk vriendinnetje. Ik vond het stomvervelend dat ze op zaterdagavond altijd naar haar jongerengroep moest. Ik besloot een keer mee te gaan om iedereen bij die club van hun geloof te praten.' Lachend: 'Toen gebeurde dus het tegenovergestelde.'

Kunt u vanwege uw verleden scherper naar christenen en de kerk kijken, denkt u?

'Als je tot geloof komt, krijg je daar gratis een heel pakket aan gedachtegoed bij. Zeker bij de zeer evangelische kerk waar ik toen kwam. Ik vind mezelf vrij kritisch, daarom verbaast het mij achteraf zo dat ik dit pakket gewoon geslikt heb. Denk bijvoorbeeld aan theorieën over de eindtijd en de posities van vrouwen en homoseksuelen. Dat laatste was niet eens een thema in die kerk. Pas toen ik vele jaren later tienerwerk in mijn huidige gemeente ging doen en iemand tegenkwam die worstelde met zijn geaardheid, ging ik nadenken over dit thema. Dat neem ik mijzelf nog altijd kwalijk.'

Wat maakt een cartoon goed?

'Hij moet een emotie oproepen. Een schaterlach, zoals bij Fokke & Sukke, is mooi. Maar ongemak of boosheid is ook helemaal prima. Ik probeer mensen vooral aan het denken te zetten. Mensen geloven soms omdat ze nu eenmaal geloven. Ik hoop dat mijn werk zorgt voor zelfreflectie en discussie in de kerk. Een rode lijn in mijn cartoons is commentaar op misbruik: seksueel misbruik, maar ook machtsmisbruik en misbruik van de Bijbel, door teksten uit hun context te halen om een punt te maken bijvoorbeeld.'

Ik heb zo'n vijf jaar voor CIP gewerkt. Zeker in het begin kreeg ik veel haatmail, bijvoorbeeld dat er voor mij een speciaal plekje in de hel is gereser-

WERKZAAM ALS JURIST

Walter Dijkshoorn (1985) woont in hartje Rotterdam, met zijn vrouw en zoontje. Tekenen is iets ‘voor erbij’; hij hoeft er niet van te leven. Dijkshoorn is opgeleid als jurist en beoefent dat vak ook, in Den Haag. Hij bracht diverse boeken uit, waaronder een boekje met 52 cartoons met overdenkingen, bijvoorbeeld geschikt voor jongerengroepen. facebook.com/WalterMaaktCartoons instagram.com/WalterMaaktCartoons

Walter Dijkshoorn

Walter Dijkshoorn

veerd. Vrij ongezellig allemaal. Ik had het niet verwacht, maar dergelijke berichten gingen wenen. “O, daar heb je er weer een.” Altijd ga ik met die mensen in gesprek. Soms leidt dat tot begrip, soms ook niet. Mijn cartoons zijn niet bedoeld om mensen in hun hemd te zetten of God belachelijk te maken. Alsof ik dat zou kunnen! Maar toch voelen mensen zich geroepen om, in hun eigen beleving, God te verdedigen.’

CIP is een rechts-conservatief platform. Je hoort wel eens dat rechtse mensen meer humor hebben ...
‘In maart ben ik gestopt, omdat een boel mensen niet zo konden lachen met mij. Er zat geen verbetering in de relatie. Ik heb toen aan de redactie gemeld dat ik zou stoppen. Volgens mij waren ze erg opgelucht, want het regende opzeggingen, haha. Dat vond ik niet fijn, want de mensen van CIP moeten ook gewoon hun hypotheek betalen. Daarnaast hebben ze mij altijd gesteund.

De gewraakte cartoon kwam uit op 20 maart, vlak na de eerste coronamaatregelen. Je ziet iemand bidden: “Wekenlang niet naar de kroeg, geen voetbal op tv, opgesloten met vrouw en kinderen ... Maranatha, Heer, kom spoedig.” Zelf vond ik het niet shockerend, maar de stortvloed aan mails en opzeggingen was voor de redactie reden om, voor het eerst, een cartoon offline te halen. Voor allebei was dat een goede reden om te stoppen.’

Bent u cynisch geworden over de combinatie ‘christenen en humor’?

‘Zeker. De boosheid zit bij sommige mensen diep. Zij vinden dat er geen ruimte is voor cartoons over hun God en geloof. Lastig, want ik vind dat die ruimte er wel is. Wat mij wel raakte, is dat ik afgelopen zomer beticht werd van racistische cartoons. Die persoon vond dat ik geen gekleurde mensen mocht opvoeren in mijn cartoons, omdat ik zelf wit ben.

Ons gezin is lid van een veelkleurige evangelische gemeente in Rotterdam en dat zie je ook terug in mijn cartoons. Dat vind ik niet meer dan normaal. Soms zeggen witte mensen iets snuggers, soms gekleurde mensen. Net als in het echt.’

Uw afbeeldingen van God en Jezus zijn juist vrij stereotiep. Waarom?

‘God en Jezus zijn bij mij wit en Jezus ziet er Barry Gibb-achtig uit, met lang bruin haar. Een cartoon moet direct binnenkomen; als tekenaar moet je zo veel mogelijk ruis weghalen. Dan werken stereotypes goed. Geloof ik echt dat Jezus er zo uit ziet? Nee. En God is niet af te beelden met welk plaatje dan ook. Ik maak Hem sowieso kleiner dan Hij in werkelijkheid is, maar dat is inherent aan mens-zijn. Jouw predikant doet iedere zondag hetzelfde vanaf de kansel.

Een grap kun je op verschillende manieren maken. Soms is ‘God’ een stem uit de hemel, maar het kan beter werken door Hem af te beelden en God – of mijn plaatje dat voor God moet doorgaan – iets heel theologisch te laten zeggen. Dat wringt, waardoor je snel ziet hoe absurd een uitspraak kan zijn.’

Mist u de zelfspot in de kerk?

‘Ik vind zelfspot belangrijk, maar je kunt het niet eisen van mensen. Niet iedereen kan van een afstandje naar zichzelf kijken en om zichzelf lachen. Van standpunt durven veranderen is een groot goed. Ik besta bij de gratie van voortschrijdend inzicht, anders was ik nooit in de kerk terechtgekomen. Maar eenmaal binnen de kerk zie ik het minder. Toen ik tot geloof kwam, ik was twintig, speelden twee jeugdleiders daar een grote rol bij, een man en een vrouw. Ik wilde graag dat ze allebei naast mij stonden tijdens mijn doop. De kerkleiders moesten heel hard lachen. Als ik in de Bijbel een passage kon aanwijzen waarbij een vrouw betrokken was bij een doop, moest ik maar terugkomen. In mijn huidige gemeente had ik met de voorganger een gesprek over de onfeilbaarheid van de Bijbel. Hij zei: “Als je dat niet gelooft, waar eindigt het dan?” Dat is een argument om verder niet meer na te denken en je kop in het zand te steken. Daar kan ik niets mee. Ik heb liever de ongemakkelijke waarheid dan onzin waar je je comfortabel bij voelt.’

Voelt u zich nog wel welkom bij de kerk en andere christenen?

‘Inmiddels ben ik 35. Ik zou wel met mijn twintigjarige ik in gesprek willen gaan over wat ik destijds zo aantrekkelijk vond aan het geloof, maar dat laat de techniek nog niet toe. Momenteel ben ik mijn geloof aan het afpellen. Dat proces is nog volop bezig. Ik weet niet wat ik ga overhouden. Dat is lastig, ook voor mijn vrouw. Ik kan haar niet beloven waar ik ga uitkomen.

Ik geloof bijvoorbeeld niet dat er letterlijk een wereldwijde vloed was die de hele aarde bedekte. Als ik dat zou verwerken in een cartoon, weet ik dat er christenen zijn die direct afhaken, alleen vanwege dat standpunt. Ik krijg het stempel “vrijzinnig”, als ik geluk heb, en dat is het einde van het gesprek.’

Hoe keek u naar de controversie rond de ‘Kruisigem’-grap van het Sinterklaasjournaal (NTR)?

‘Heel dom van het Sinterklaasjournaal. Ik vond het oprecht een leuke grap, maar op deze plek was het onnodig. Alles mag, ook cartoons over Mohammed, maar niet alles is nodig of nuttig. Ik kan allerlei on aardige dingen over jouw vrouw tekenen, maar daar wordt onze relatie niet beter op. Als cartoonist moet je weten wat je doet. Een cartoon over Mohammed gaat niemand aan het denken zetten. De mensen die moeten lachen, hadden toch al niets met Mohammed. Tegelijk geloof ik niet in petitie beginnen of het beledigen van Mohammed en alle profeten strafbaar willen stellen, zoals een paar imams in Nederland nu doen.

De anglicaanse priester en Egypte kenner Jos Strengholt schreef begin november dit op Facebook: “Mijn Heer Jezus Christus wordt beledigd als moslims zeggen dat Hij slechts een profeet is en niet de Zoon van God. Schandelijk dat moslims Hem zo ontteren door te zeggen dat Hij een gewoon mens was, dat Hij niet aan een kruis stierf, en dat Hij niet uit de dood opstond. Als alle moslims gaan zeggen dat Jezus de Zoon van God is die stierf aan een kruis en die opstond uit de dood, dan beloof ik dat ik niks naars over de “profeet” van de Islam zal zeggen.” Daarmee wilde Strengholt aantonen hoe absurd de petitie van de imams is. In Nederland hebben we te maken met verschillende religies en binnen een religie weer 40.000 denominaties. Laten we elkaar een beetje ruimte geven.’ ◀

Elke zondag een mini-EO-Jongerendag

TEKST HILBERT MEIJER BEELD RON BEENEN

Uit het verbod op grotere samenkomsten werd dit jaar de BEAM-kerkdienst geboren, met Joram Kaat (26) als vaste presentator. 'Zo krijgen jongeren toch hun wekelijkse dosis kerk.'

Het is een nieuw ritueel op zaterdagavond in het EO-gebouw in Hilversum: zodra het tv-programma *Blauw bloed* door zijn koninklijke nieuwtjes heen is, wordt Studio 61 omgebouwd voor de BEAM-kerkdienst. Zondagochtend elf uur wordt er rechtstreeks een kerkdienst voor jongeren uitgezonden – laagdrempelig en met een boodschap die makkelijk te onthouden is.

Die diensten trekken op televisie en YouTube tussen de 100.000 en 200.000 kijkers. 'Voor een kerkdienst, hè?', zegt Joram Kaat. 'Ik had nooit gedacht dat het er zo veel zouden zijn. Eigenlijk maken we elke zondag een mini-EO-Jongerendag. Dat past ons goed.'

De halfuur durende BEAM-kerkdienst, met de BEAM Worshipband en een preek van maximaal negen minuten, is een van de verrassingen van dit jaar. Een jong team dat gewend was voor internet te produceren, ging ineens ouderwets televisie maken. Joram weet nog hoe hij half maart tijdens de persconferentie waar premier Mark Rutte de eerste grote coronamaatregelen afkondigde, zich omdraaide en tegen zijn collega's zei: 'Dit raakt heel veel kerken, we moeten iets doen.' Nog diezelfde donderdag werden de voorbereidingen voor een online-jongerendienst getroffen. De zondag daarop zond BEAM, het jongerenmerk van de EO, een houtje-touwtjedienst uit via YouTube. Vanaf de tweede week was de dienst ook op televisie te zien om – op een zomerstop na – niet meer te verdwijnen.

Joram Kaat: 'Ik hoor veel van moeders dat hun kinderen de tv op zondag met plezier aanzetten.'

laagdrempelig alternatief

'De BEAM-kerkdienst is een laagdrempelig alternatief om toch je wekelijkse dosis kerk binnen te krijgen', zegt Joram. 'Maar onze intentie is absoluut niet om jongeren weg te halen uit hun lokale kerk. We zijn geen kerk; we organiseren een kerkdienst. Wij hopen dat die diensten een opstapje zijn en de kijkers uiteindelijk op een kerkbank belanden. Daar gaan we voor. Ik nam vroeger nooit mijn vriendjes mee naar de kerk, want ik schaamde me kapot en wist: dit gaan mijn vrienden niet begrijpen. Hopelijk is de BEAM-kerkdienst wel iets waarvan jongeren tegen hun vrienden zeggen: zet aan en kijk eens wat je ervan vindt.'

De vorm – muziek, filmpjes, interactief, korte preek – maakt de BEAM-dienst voor jongeren interessant. Maar Joram Kaat is ervan overtuigd dat ze vooral kijken vanwege de inhoud. Continu zijn de – jonge – mensen die de diensten voorbereiden op zoek naar een goede aansluiting bij de belevingswereld van jongeren. In de diensten komen filmpjes voorbij van jongeren die vertellen over hun depressie, dwanggedachten of iets anders waarmee ze te kampen hebben. Joram: 'Wij luisteren voornamelijk naar wat jongeren willen, in plaats van dat we zelf een agenda hebben.'

Dat luisteren gebeurt ook letterlijk: een YouTube-chat waarin kijkers delen wat hun bezighoudt,

keert elke week terug in de kerkdienst. Zo creëert de BEAM-dienst een gevoel van verbondenheid, legt Joram uit. 'Ook al zit je alleen op je kamer of lig je in je bed, we zijn wel met z'n allen – en geloven is tof. Als wij in de BEAM-kerkdiensten een centrale boodschap hebben, dan is het dat.'

aan de slag

De televisiedienst doet het ook goed bij gezinnen. Waar ouders hun kinderen voor corona maar met moeite mee naar de kerk kregen, blijkt de drempel om samen op zondagochtend de televisie aan te zetten, een stuk lager. 'Ik doe het tegenwoordig erg goed bij moeders', grijnst Joram. 'Ik krijg heel veel berichtjes van moeders die vertellen dat hun kinderen de televisie op zondag met plezier aanzetten. Dat vind ik zó tof.'

Uit een peiling van BEAM blijkt dat slechts 2 procent van de jongeren van hun ouders naar de dienst moeten kijken. '98 procent kijkt dus vrijwillig', zegt Joram. 'Ik weet zeker dat je een andere uitslag krijgt als je aan jongeren in de kerk zou vragen of ze uit zichzelf ook zouden komen. Veel kerken zijn niet aansprekend genoeg voor jongeren. Deze periode zie ik als een wake-upcall. We moeten echt aan de slag om jongeren weer bij de kerk te betrekken.'

ONLINE-DIENST NIET MEER WEG TE DENKEN

2020 is het jaar van de doorbraak van de online-kerkdienst. Kerkdienstgemist en Kerkomroep, twee bedrijven die de uitzending van kerkdiensten faciliteren, hebben het gemerkt. Zo verdriedubbelde het aantal kerken dat via Kerkdienstgemist beeld en geluid streamt, tot bijna duizend. Ook het streamen van diensten via YouTube nam een enorme vlucht. In protestantse kerken was het al decennialang mogelijk diensten thuis te volgen via de zogenoemde kerktelefoon. 'Maar alleen luisteren voldoet niet meer; iedereen wil kijken', merkt Daan van Heteren, directeur van Kerkomroep. Dat geldt ook 'in kerkgenootschappen die traditioneel niet zo van beeld houden'. Daarbij hebben kerken het afgelopen jaar enorme sprongen gemaakt in hun vormgeving van de online-uitzendingen, ziet Klaas-Jan Wierenga, directeur van Kerkdienstgemist. 'Elke crisis is ergens goed voor. Ik heb veel creativiteit gezien om een dienst te maken die aantrekkelijk is om thuis te volgen. En voorgangers zijn zich er veel meer van bewust dat hun boodschap verdergaat dan de kerkzaal.'

‘Amerika kan best een stoot hebben’

TEKST HERMAN VEENHOF BEELD ROBBERT DIJKGRAAF

Niet alleen Trump houdt ermee op, ook de krantencolumns over Amerika van Pia de Jong stoppen. Als hij het Witte Huis verlaat, verdwijnt de ‘Flessenpost’ van de achterpagina van de NRC. Maar misschien gloort er een nieuwe roman.

‘Mijn advocaten zullen nog tevergeefs aandringen op een handmatige hertelling van de stemmen op de hoofdredactie, maar dan zal ik deze plek toch definitief moeten gaan verlaten’, schrijft ze in *NRC Handelsblad*, met een knipoog naar Trump. Is er blijvende schade in de Verenigde Staten door zijn eenmalige ambtstermijn? ‘Veel polarisatie was al voor Trump aan de gang’, zegt Pia de Jong. ‘En misschien is het van alle tijden. De rellen in de jaren zestig waren heftiger dan nu; bij de moorden op de Kennedy’s en Martin Luther King dachten Amerikanen ook dat het einde der tijden gekomen was. En toch zie je het land telkens weer opkrabben. Mensen klagen hier niet. Ze willen altijd meer, maar kunnen ook genoeg nemen met minder. En de American Dream is geen cliché, of versleten. Die wordt nog steeds gedeeld door vele van de 331 miljoen Amerikanen.

Wie weet krijgt Biden toch iets van Obama-III; ik hoop dat. Amerika kan best een stoot hebben. Ondanks de partijschappen, de daardoor verscheurde families, de burgeroorlog in de media – de fundamenteën van dit land zijn heel sterk. De instituties, democratie en rechtspraak functioneren. Trump heeft gewoon de verkiezingen verloren.’

positieve aard

Misschien is het haar positieve, vrolijke aard. Amerika krijgt in haar columns en boeken vaak een lichte toets, waardoor de zon schijnt als je het niet meer verwachtte.

Pia de Jong (59) komt uit Roermond, kent de katholieke context en kan nog altijd ontroerd raken bij echt geloof en onbaatzuchtigheid. ‘Vlak bij ons is een oeroud huis van de quakers, die hier driehonderd jaar geleden als kolonisten kwamen. Die harde bankjes, die eenvoud en vooral die stilte, zodat je eens een uur niet op je mobiel zit, vind ik weldadig. En dat kerkhof bij het witte kerkje. Geen grafstenen, maar keitjes, alsof ze willen zeggen: ach, ons leven was maar bescheiden.’

In 2012 vertrok Pia de Jong met haar man, de natuurkundige Robbert Dijkgraaf, naar Princeton; hij werd daar directeur van het Institute for Advanced Study (IAS). De drie kinderen gingen mee. Nu, vierhonderd stukjes over haar eigen Amerika verder, zijn zij volwassen. ‘De middelste, Matthijs, had net een baan in New York, maar woont nu weer even thuis. De oudste, Jurriaan, en onze jongste, Charlotte, wonen in Nederland.’

Pia de Jong publiceerde twee goed beoordeelde romans, *Lange dagen* (2008) en *Dieptevrees* (2010). In *Flessenpost* bundelde ze in 2014 voor het eerst haar stukken over Amerika en in 2019 verscheen *Pia’s Amerika*.

In 2016 schreef ze *Charlotte*, over de eerste maanden met haar dochter, toen medici en ook zichzelf als ouders dachten dat die door een zeldzame vorm van leukemie niet lang te leven zou hebben. Op onverklaarbare wijze verjoeg haar immuunsysteem ineens toch de kankercellen. ‘Dat boek heb ik pas vijftien jaar later geschreven, omdat ik wilde dat Charlotte zelf haar toestemming zou geven. Ik weet nog precies hoe gek het was, nadat ik haar maandenlang alleen maar zo dicht mogelijk bij me had gehad, te wennen aan een “normaal kind”.’

piano van Einstein

Het IAS in het zuidwesten van Princeton, een groen universiteitsstadje in de staat New Jersey, heeft een directiewoning, de Olden Manor, ooit het voorname boerenhuis van William Olden, die hier de quaker-kolonie begon. ‘De Bechstein-piano die er staat, was ooit eigendom van Albert Einstein, die in Princeton terechtkwam na zijn vlucht voor de nazi’s. Hij liet hem overkomen uit Berlijn.’

Enkele huizen verderop woonden historicus Fritz Stern en Elisabeth Sifton. ‘Heel aardige mensen met een karige levensstijl. We hadden goed contact, tot ze een tijdje terug stierven.’ Zij was een dochter van Reinhold Niebuhr (1892-1971), de vermaarde theoloog en politiek adviseur van menig president. Niebuhr schreef in 1932 zijn *Serenity Prayer*, waarvan de woorden wereldwijd bekend werden. ‘God, verleen ons de kalmte om de dingen te aanvaarden die niet veranderd kunnen worden, de moed om de dingen te veranderen die veranderd moeten worden, en de wijsheid om het ene van het andere te onderscheiden.’ In verloop van tachtig jaar raakten

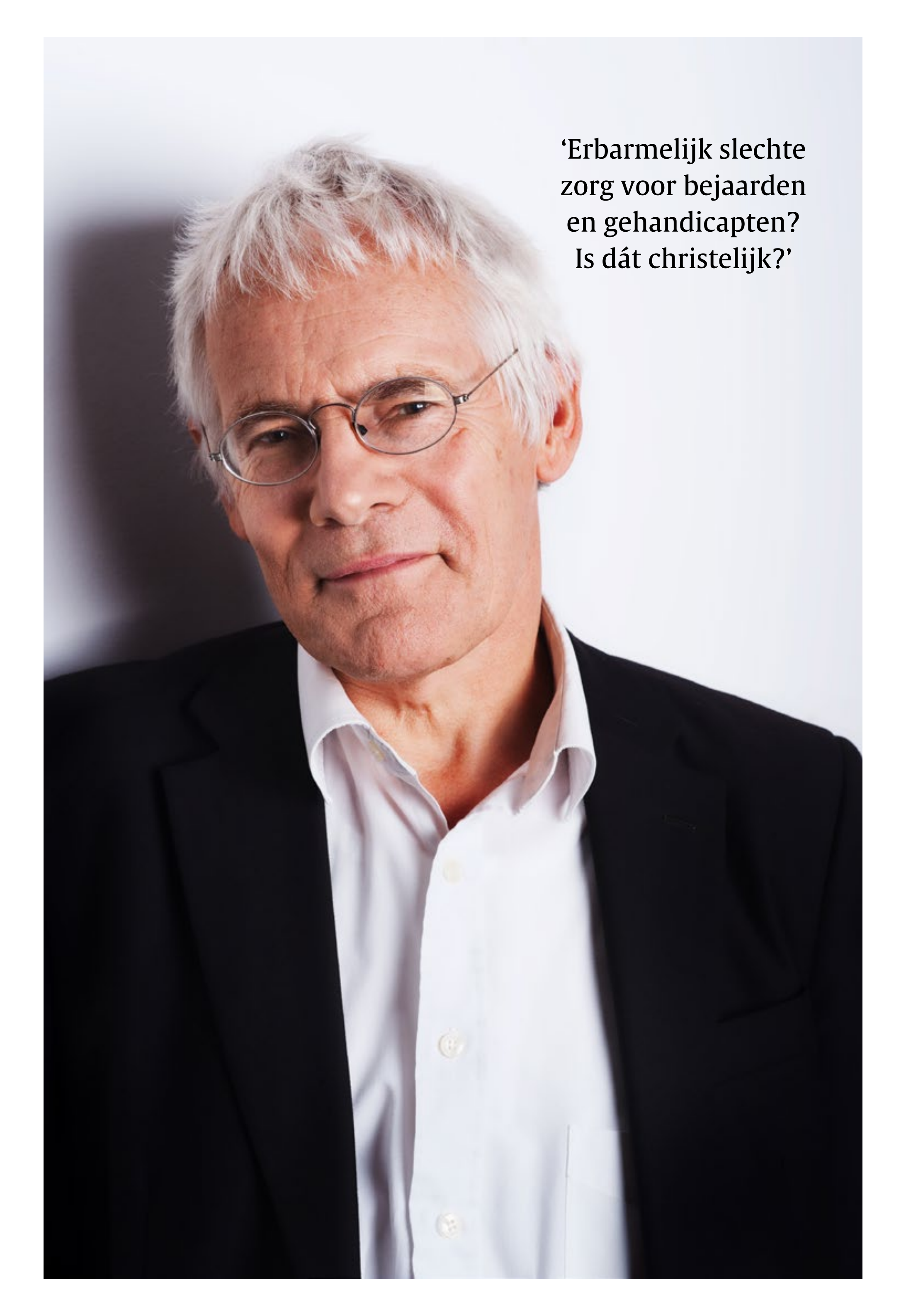
Pia de Jong: ‘De polarisatie was vóór Trump al heel groot.’

bedenker en gebed uit elkaar, de tekst werd soms kromgetrokken en belandde op ansichtkaarten. ‘Daar heeft zijn dochter natuurlijk nooit een cent van gezien. Maar dat interesseerde haar niet. Ze wilde graag wel eerherstel voor auteur en tekst. Dus schreef ze in 2003 *The Serenity Prayer: Faith and Politics in Times of Peace and War*.

‘Kalmte, moed en wijsheid – het blijft relevant’, zei ze tegen De Jong.

‘Ook nu?’, vroeg die, met een oog op de krant waar Trump weer op de voorpagina stond.

De grijze dame schudde het hoofd. ‘Helaas is er nooit een tijd geweest waarin Amerika géén behoefte had aan kalmte, moed en wijsheid.’ ◀

A portrait of a middle-aged man with short, white hair and round glasses. He is wearing a white button-down shirt under a dark suit jacket. He has a slight, thoughtful smile and is looking directly at the camera. The background is a soft, out-of-focus grey.

**‘Erbarmelijk slechte
zorg voor bejaarden
en gehandicapten?
Is dát christelijk?’**

Vrede stichten in een achterdochtig Polen

TEKST RUURD UBELS BEELD MARCIN BIODROWSKI

Hij woont alweer zestien jaar in Polen, maar Edward Skubisz verbaast zich nog dagelijks over het land. De Nederlands-Poolse theoloog gruwt ervan hoe nationalisme, christendom en antisemitisme met elkaar worden verknoopt. Maar hij bespeurt veranderingen. ‘Ik ken gelovigen die vanwege het antisemitisme niet meer naar hun eigen parochiekerk gaan.’

Het is bijna onvoorstelbaar, wat Skubisz vertelt over een Poolse school. Een kind had een tekening gemaakt van de Ark van Noach. De juf weigerde die op te hangen, want was die gekleurde regenboog boven de ark niet het symbool van de lhbt-gemeenschap? ‘Dan zie je hoe het debat hier helemaal is ontspoord.’

Edward Skubisz (70) voelt zich Nederlander én Pool. Hij is de zoon van een Poolse militair en een Nederlandse moeder. Vader Adam bevrijdde in 1944 als lid van de Eerste Poolse Pantserdivisie Breda. Na de oorlog kon hij niet terug naar zijn vaderland, toen daar een communistische dictatuur was gevestigd.

Polen ligt, samen met Hongarije, op ramkoers met de Europese Unie. Onafhankelijke rechtspraak, vrije pers, het opvangen van niet-westerse migranten – wat voor veel Europeanen vanzelfsprekend is, ligt sinds 2015 bij de conservatief-nationalistische regering onder vuur. Skubisz verafschuwt het. Van zijn Poolse vader leerde hij anders. ‘Ik was een jongen toen mijn vader in een vakantiepark een gesprek aanknoopte met een Duitse familie. Na afloop zei ik: “Hoe kunt u nu praten met de vijand?” Mijn vader antwoordde: “Ik heb niet met de vijand gepraat, maar met mensen die werden gemanipuleerd tot fout gedrag.”’

boekwinkel

In Wrocław, de voormalig Duitse stad Breslau, richtte Skubisz een stichting op om te werken aan verzoening. In eerste instantie tussen Duitsers en Polen. Hij herinnert zich hoe hij in een boekwinkel vroeg naar een boek van de Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer, die in 1906 nota bene in die stad werd geboren. ‘De verkoopster keek me aan of ik een pornografisch werk wilde kopen.’ Absurd, zo noemt Edward Skubisz de huidige ontwikkelingen in Polen: het vergroten van tegenstellingen, het zich afzetten tegen andersdenkenden, de antiwesterse propaganda. ‘Onlangs was de minister van Onderwijs op tv. Hij is tegen seksuele voorlichting op school, want, zei hij, die is erop gericht om kinderen van vier te leren masturberen. Die onzin vertelde hij dus bij de publieke omroep, die door de conservatieve regering van Polen wordt gedomineerd en waar een groot deel van de Polen zijn informatie vandaan haalt.’ Niettemin snapt Skubisz dat Polen achterdochtig worden, wanneer zij het gevoel hebben dat hun identiteit of soevereiniteit wordt aangetast. Eeuwenlang was het land een speelbal van grootmachten. ‘Polen was ooit veel groter dan nu, maar is op historische kaarten tussen eind achttiende en begin twintigste eeuw helemaal verdwenen. Het heeft – net als Nederland – een drielandenpunt, maar dan midden in het land: daar waar de keizerrijken van Duitsland, Oostenrijk en Rusland ooit aan elkaar grensden.’

De regering die sinds 2015 aan de macht is, misbruikt de historische pijn om het nationalisme aan te wakkeren en Europese waarden af te wijzen, stelt Skubisz. Dat bleef niet zonder succes. Zoekend naar een verklaring vertelt Skubisz hoe na de val van de Muur (1989) Polen is veranderd. ‘De welvaart nam toe, maar lang niet iedereen heeft geprofiteerd. Het neoliberale beleid van achtereenvolgende regeringen tot 2015 leidde tot een rijke bovenlaag en een arme onderlaag. Niet voor niets werken veel Polen in het buitenland. Ziekenzorg is gratis, maar vaak slecht. Lonen en pensioenen zijn laag. En de zorg voor ouderen in tehuizen is gewoonweg slecht.’ De rechts-nationalistische partij PiS heeft de teleurstelling over de kloof tussen arm en rijk uitstekend aangevoeld, analyseert Skubisz. Met beloften van

‘Bonhoeffer? Ze keek me aan of ik porno wilde kopen.’

extra geld voor ouderen en meer kinderbijslag werd de PiS de grootste regeringspartij. ‘Wat je van deze regering ook vindt, ze heeft wortels in de samenleving.’

Kenmerkend voor PiS is de nadruk op de nationalistische en de christelijke waarden van Polen; die moeten verdedigd worden tegen een geseculariseerde en moreel verdorven Europese Unie. Dit roept bij gelovigen binnen en buiten Polen waardering op – maar niet bij theoloog Skubisz.

‘Christelijk? Er zijn zo veel mensen of groepen die dat woord misbruiken en God voor hun karretje spannen.’

In Polen vult de Rooms-Katholieke Kerk de christelijke cultuur in. Skubisz valt er vooral over hoe het antisemitisme woekert binnen delen van de kerk, ‘wat in toenemende mate gepaard lijkt te gaan met islamofobie’.

Antisemitisme en nationalisme zijn in Polen met elkaar verknoopt, zegt Skubisz. ‘Een goede Pool is een katholieke Pool. Er wonen in Polen nauwelijks nog Joden (zo’n tienduizend, tegen honderd jaar geleden nog circa drie miljoen, red.), maar ondertussen is het verhaal dat ‘ze’ nog overal in de Poolse samenleving op cruciale posities zitten. In Polen heb je de onafhankelijke, commerciële tv-zender TVN24. Dat is eigendom van het Amerikaanse Discovery, dus TVN24 wordt gefinancierd met Joods kapitaal, heet het. Ook worden verhalen over Joodse families die bezittingen zouden willen terughebben die ze tijdens de Tweede Wereldoorlog in Polen hebben verloren, breed uitgemolken. Door de publieke omroep en ook in sommige parochies. De

goorheid spat eraf.’ Skubisz spreekt zijn waardering uit voor Johannes Paulus II, de paus uit Polen, die aan het einde van de vorige eeuw zei dat er geen enkele rechtvaardiging is voor antisemitisme. Maar nog te vaak worden er in Poolse kerken ‘regelrecht antisemitische preken’ gehouden.

Skubisz was vanuit het aartsbisdom Wrocław betrokken bij de jaarlijkse Dag van het Jodendom. ‘Een prachtig initiatief, maar affiches daarvoor worden door aartsconservatieve katholieken ’s nachts weggehaald. En er worden ook preken gehouden waarin angst voor vreemdelingen wordt aangewakkerd.’

ogen open

Toch is Skubisz hoopvol. Bij veel Polen gaan de ogen open. ‘Ik ken katholieken die vanwege het antisemitisme niet meer naar hun eigen parochiekerk gaan.’ In peilingen zakt de regeringscoalitie in populariteit terug. Bij demonstraties staan Polen op tegen regeringsbeleid, zoals het voorgenomen inperken van de abortuswet.

Juist ook buiten de grote steden neemt de kritiek op de regering toe. ‘Ook waar mensen naar de staats-tv kijken. Polen halen overal informatie vandaan, zoals bij familieleden in het buitenland. Velen weten dat de wereld niet zo vijandig is als de regering wil doen geloven.’

Voor Polen die zeggen dat abortus onchristelijk is, heeft Skubisz een vraag: ‘De wanhopig slechte zorg voor zwaar gehandicapten en bejaarden, is dat christelijk?’ Wat ‘christelijke waarden’ betreft, wijst Skubisz op de nalatenschap van Bonhoeffer en van Edith Stein, een rooms-katholieke Joodse filosoof, die ook in Wrocław is geboren en net als Bonhoeffer werd vermoord door de nazi’s. ‘Van hen leren we hoe we echt christelijk met elkaar omgaan, als we empathisch en met compassie naar elkaar omzien.’

ACTIEF VOOR VREDESEDUCATIE

Edward Skubisz (1950) groeide op in Breda en studeerde theologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Hij is protestants gedoopt, maar werd in de jaren zestig lid van de Rooms-Katholieke Kerk. In 2004 verhuisde Skubisz naar Polen, waar hij met zijn (Poolse) vrouw in Wrocław woont. Hij werkte er aan de universiteit en was actief in het Huis van de Vrede, een initiatief voor vredeseducatie op basis van de verhalen van Joden, Duitsers, Polen en Oekraïners, die na de Tweede Wereldoorlog werden verdreven toen de kaart van Midden-Europa werd hertekend. Skubisz werkt nu vanuit de Stichting Krzyżowa-Kreisau voor Wederzijds Begrip in Europa. Hij organiseert workshops in Wrocław, waar teksten van onder meer Dietrich Bonhoeffer en Edith Stein besproken worden. Met een mobiele expositie van de Anne Frank Stichting bezoekt hij scholen.

‘Na ons de zondvloed, zo is het nu letterlijk’

TEKST PETRA NOORDHUIS BEELD NIEK STAM

Met de natuur gaat het zo slecht, dat ecooloog Patrick Jansen weleens ‘ecologische rouw’ voelt. Maar de coronacrisis laat ook zien dat de maatschappij het roer radicaal kan omgooien als de nood aan de man is.

‘Als ik puur naar de feiten kijk, zou ik depressief worden’, zegt Patrick Jansen, universitair hoofddocent ecologie aan Wageningen University & Research. Zo ziet hij er gelukkig niet uit. Hij glimlacht veel en kijkt vrolijk uit zijn ogen. Hij zoekt in het nieuws naar lichtpuntjes. ‘Wat moet ik anders?’ Hij geniet – wandelend in de natuur, vaak met de verrekijker in de hand – van wat er nog wel is. ‘Mooie luchten, vogels, dynamiek, insectensoorten die ik nog nooit eerder heb gezien.’ Er is een naam voor het verdriet dat hij voelt: ‘ecologische rouw’. ‘Het is een intens gevoel van verlies van natuur die je liefhebt’, zegt hij. ‘Mensen die de natuur bestuderen, of dat nu koraalriffen of heidevelden zijn, zien vaak dat hun studieobject hard achteruitgaat en dat geeft hun een gevoel van hopeloosheid. Ik schrijf dat van me af.’ Hij heeft een column in dagblad *Trouw* en is heel actief op sociale media. Hij vraagt voortdurend aandacht voor het ecologische nieuws, dat wat hem betreft elke dag op de voorpagina’s van kranten moet staan, omdat het ons voortbestaan raakt. ‘Maar dat willen veel mensen liever niet horen.’ Zijn ecologische rouw zette hem ertoe aan zijn onderzoeksterrein te veranderen. ‘Aan het begin van mijn carrière deed ik onderzoek naar tropische bossen. Ik bekeek bijvoorbeeld hoe de zaadverspreiding van bomen werkte, en hoe het kon dat er in veel tropische bossen zo veel boomsoorten naast elkaar bestaan: waarom concurreert een handjevol soorten de andere niet weg? Het was nuttig onderzoek, maar ik wil niet meer alleen uitzoeken hoe het werkt in de natuur. Ik wil mij richten op de vraag hoe natuurbescherming effectief kan zijn. Ik wil ook dichterbij huis werken. Ik heb zo veel gereisd. Dertig jaar geleden was reizen nog iets bijzonders. Ik wilde dolgraag tropische bossen zien en bestuderen. Nu vind ik het ongemakkelijk om telkens naar tropische landen te reizen terwijl hier ook zo veel te doen is.’

uitstervingsgolf

In 2020 ging de afname van de soortenrijkdom op aarde onverminderd door. Van de naar schatting acht miljoen plant- en diersoorten op aarde, wordt ongeveer een miljoen bedreigd met uitsterven, meldde in 2019 IPBES, het Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten, dat is opgericht door de lidstaten van de Verenigde Naties. De oorzaak? ‘Almaar meer mensen, die almaar meer consumeren, almaar meer vervuiling veroorzaken en almaar meer ruimte in gebruik nemen. De aantasting van de soortenrijkdom op aarde levert ook grote economische schade op en gevaar voor de mens. Voedseltekort en oorlog kunnen het gevolg zijn.’ De uitstervingsgolf is volgens IPBES alleen af te remmen door een radicale omwenteling. Er is ambitieuze natuurbescherming nodig en het westerse eet- en consumptiepatroon moet volledig op de schop.

In 2020 bevestigde het tweejaarlijkse *Living Planet Report* van het Wereldnatuurfonds dat de soortenrijkdom op aarde achteruitgaat. Sinds het peiljaar 1970 zijn populaties in omvang gemiddeld met 68 procent achteruitgegaan. Veel soorten dreigen uit te sterven.

‘Wie er nog niet van doordrongen is dat er iets ernstigs aan de hand is, heeft onder een steen geleefd. En wie nu nog niet accepteert dat er veranderingen nodig zijn, is onverantwoordelijk. De uitdrukking “na ons de zondvloed” is nog nooit zo letterlijk waar geweest.’

Een lichtpuntje was de *Leaders’ Pledge for Nature*, een verklaring die in september door 65 wereldleiders is getekend, onder wie premier Rutte. Zij hebben afgesproken de neergang van de soortenrijkdom te keren. Dit is een belangrijke eerste stap,

‘De drukte laat zien dat we meer groene ruimte nodig hebben.’

vindt Jansen. ‘Je kunt leiders hierop aanspreken en je hoeft hen in elk geval niet meer ervan te overtuigen dat het belangrijk is.’

Wereldleiders handelen alleen nog nauwelijks naar hun mooie woorden. ‘Een grote teleurstelling is dat regeringen de crisis niet benutten om economieën te vergroenen. UNEP, het VN-milieuprogramma, onthulde dat landen de winning van fossiele energie willen opvoeren, in plaats van flink verminderen zoals afgesproken. Subsidies worden toch ingezet op de oude, vuile economie in plaats van op groen herstel. VN-chef Antonio Guterres is hier woedend over. “De mensheid voert oorlog tegen de natuur. Dit is suïcidaal”, zei hij deze maand.’

In oktober weigerde zowel het Europese Parlement als de Europese Raad van landbouwministers het systeem van landbouwsubsidies te veranderen, dat tot steeds verdergaande schaalvergroting leidt. ‘Twee derde van het budget blijft gaan naar directe inkomenssteun. Boeren krijgen die subsidie per hectare, in plaats van in ruil voor maatschappelijke diensten. Dat is weer voor zeven jaar vastgelegd. Het gaat om bijna 400 miljard euro, van jouw en mijn belastinggeld!

Saillant detail is dat het dwarse Groot-Brittannië, dat uit de EU is gestapt, wel hervormt. De inkomenssteun die wordt berekend per hectare, wordt daar in tien jaar tijd geleidelijk vervangen door betalingen voor ecosysteemdiensten. Wie duurzamer boert, wordt daar straks beter beloond.’

Door de coronacrisis ging dit jaar een belangrijke VN-conferentie in Peking niet door, waar afspraken gemaakt zouden worden over het remmen van de

uitstervingsgolf. Dat kan volgens Jansen door via regels, belastingen en subsidies een duurzamere productie en consumptie te stimuleren en goedkoper te maken, en niet-duurzame producten juist duurder. Daarnaast moet de natuur veel meer ruimte krijgen, zodat wilde dieren en planten plek hebben om te overleven.

Wat betreft stikstof is 2020 volgens hem een verloren jaar. ‘We zijn in Nederland sinds maart langzamer gaan rijden op de snelweg, maar dat maakt voor de natuur nog weinig uit. De vervuiling of ‘stikstofruimte’ die wordt bespaard, wordt groten-deels elders weer uitgegeven. Het is vestzak-broekzak.’

de hele plantenwereld verandert

De stikstofuitstoot bedreigt wereldwijd op allerlei plekken de natuur. ‘Opneembare stikstof is van nature schaars. Daarom hebben de meeste planten systemen aan boord om er zuinig mee om te gaan. Nu stikstof geen beperkende factor is, verandert het spel compleet. Zuinige planten die heel langzaam groeien, zijn ineens in het nadeel; snelgroeiende stikstofspecialisten profiteren.

Planten krijgen door al die stikstof ook een andere chemische samenstelling, waardoor ze minder eetbaar zijn voor insecten. Dit raakt ook de vogels die van insecten leven. Verder verzuurt stikstof de bodem. Verzuring maakt mineralen los uit bodemdeeltjes, die vervolgens met het regenwater wegspoelen het grondwater in, buiten het bereik van planten. Er komt zo ook aluminium vrij, dat giftig is voor planten. Dit veroorzaakt eikensterfte op de Veluwe.’

Een ander probleem is de verdroging. ‘In de natuur richt de droogte al drie jaar op rij grote schade aan. Dat komt mede door de waterhuishouding, die er nu op gericht is water zo snel mogelijk af te voeren. De sponswerking van het landschap is gesloopt. Door die sponswerking te herstellen, kunnen we droogte beter aan. Er valt op zichzelf nog genoeg regen in Nederland.’

Hoewel de coronacrisis niet tot een groen herstel heeft geleid, bood die enkele lichtpuntjes. ‘Deze crisis heeft mij geleerd dat als de nood aan de man is, de maatschappij in staat is radicale veranderingen door te voeren. Dit geeft mij hoop dat ook de radicale omwenteling die nodig is voor natuur en klimaat, er kan komen.’

De crisis liet ook zien dat de lucht snel klaart als de vervuiling stopt. Werkgevers en werknemers hebben kennisgemaakt met thuiswerken en videovergaderen. ‘Dat scheelt ontzettend veel vervoersbewegingen. Dat maakt wegverbredingen zoals die van de A27 bij Amelisweerd minder nodig.’

Verder zijn meer mensen hun eigen leefomgeving gaan ontdekken. ‘Dat vind ik heel mooi. Maar in sommige natuurgebieden werd het wel onverantwoord druk, zo druk dat de dieren er last van kregen. Het maakt duidelijk dat we meer groene ruimte nodig hebben.’ ◀

‘We moeten uitdelen, niet alleen verdedigen’

TEKST RICK MOELIKER BEELD DIRK HOL

In het najaar stonden de schijnwerpers vol op de reformatorische gemeenschap. Eerst was er kritiek op de kerkgang, daarna op de omgang met homoseksualiteit op scholen. Begrijpt Nederland deze orthodoxe christenen nog wel?

Het was een typerend moment. NRC-columniste Rosanne Hertzberger schreef begin oktober over de honderden kerkgangers in Staphorst, dat ze het ‘er-gens wel jaloersmakend’ vond ‘dat er iets zo belangrijks in hun leven was, iets heiligs, dat alles te boven ging, waarvoor het noodzakelijk was ook in coronatijden lijfelijk op te komen dagen’. Haar column werd door veel reformatorische christenen gedeeld op sociale media. Het was alsof er een zucht van verlichting door de gemeenschap ging – eindelijk iemand die ons begrijpt.

Peter Schalk, sinds vijf jaar senator voor de SGP en als bestuurder gepikt en gemazeld in de bevinde-lijk-gereformeerde wereld, is even stil bij de vraag of ook hij zich in die tijd onbegrepen voelde. ‘Ik denk dat een orthodox-christelijk geluid door steeds minder mensen begrepen wordt. Aan de ene kant komt dat doordat veel mensen het gewoon niet kennen. De ouders gingen nog naar de kerk, de kinderen niet meer, de kleinkinderen weten niet meer wat het is. Aan de andere kant zou je kunnen zeggen dat de reformatorische gemeenschap zelf meer naar buiten moet treden, en gewoon frank en vrij moet laten weten waar ze voor staat. In begrijpelijk taalgebruik.’

Reformatorisch, wat is dat eigenlijk?

‘Dat woord grijpt terug op de Reformatie. Dat geldt natuurlijk voor alle protestanten, maar binnen de reformatorische gemeenschap is ook de Nadere Reformatie van belang. Dat was een voortzetting van de Reformatie, waarbij de nadruk op de eenheid tussen leer en leven werd gelegd, omdat men vond dat er te weinig ernst werd gemaakt met het leven vanuit het geloof. Reformatorische mensen

nemen de Bijbel heel serieus en dat heeft invloed op alle terreinen van het leven. Daarom wijzen we bijvoorbeeld abortus en euthanasie af, omdat in de Bijbel staat dat je niemand mag doden. We vinden het ook erg belangrijk dat onze kinderen naar een reformatorische school kunnen, zodat er geen verschil is tussen wat ze op school, in de kerk en thuis horen. Ten slotte is “reformatorisch” een nadere duiding van het begrip “christelijk”, want dat woord functioneert nu vaak als een containerbe-grip.’

Vinden reformatorische mensen dan dat ze de zuiverste vorm van het christendom aanhangen?

‘Dat zou ik zo niet zeggen. Ik denk dat elke christen naar een kerk gaat waarvan hij of zij denkt dat daar de zuivere leer wordt verkondigd. Als je zegt: wij zijn het zuiverst, zeg je eigenlijk: wij hebben de enige ware leer. Dat is natuurlijk niet zo; er is onder christenen een grote verscheidenheid, al vind ik dat wel te betreuren. Wel vind ik dat juist in de reformatorische kerken de Bijbel wordt nagesproken.’

De meeste Nederlanders herkennen reformatorische christenen aan hun kleding, of kennen de gemeenschap uit de boeken van Franca Treur of Jan Siebelink. Daarin lijken regels, zoals die over kleding, erg belangrijk te zijn.

‘Het persoonlijk geloof is het belangrijkste; dat lezen we in de Bijbel. Maar in die Bijbel lezen we ook wat God van ons vraagt in ons dagelijks leven. Natuurlijk realiseer ik me dat dit om interpretaties gaat; christenen in China kleden zich bijvoorbeeld anders. Ik moet als het over de levensstijl van chris-

tenen gaat, altijd denken aan de Brief van Diognetus, een van de oudste christelijke geschriften. Diognetus legt aan zijn heidense omgeving uit hoe christenen in elkaar zitten en zegt dan bijvoorbeeld dat ze wel hun tafel delen, maar niet hun bed, omdat ze willen leven volgens bijbelse normen en waarden.’

Maar dan lijkt het volgen van allerlei regels vanuit de Bijbel dus wel het belangrijkste. Hoe voorkom je dan dat de regels het hart overheersen?

‘Door vanuit het hart te leven. Bestaat het risico dat de regels belangrijker zijn dan het hart? Ja. Toch geloof ik dat wanneer je echt op God bent gericht, het ook helemaal niet zo lastig is om deze regels te volgen. Regels zijn ook op het hart gericht. Daarom hebben reformatorische mensen bijvoorbeeld geen televisie, omdat je hiermee allerlei zaken in huis haalt die ervoor kunnen zorgen dat je niet op God gericht bent. Dat is een traditie die zo is gegroeid. En inderdaad, ze hebben wel computers en gebruiken internet, maar hopelijk is dat gefilterd.’

De meeste buitenstaanders zullen denken dat er vrijwel geen verschillen tussen reformatorische mensen bestaan. Of zijn die er wel?

‘Ja, er zijn verschillende kerkverbanden en je ziet ook wel wat regionale verschillen. Toch denk ik dat de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen. Ik geef toe: er is een kans dat reformatorische christenen door alle organisaties die ze hebben, geen contact meer zoeken met anderen. Dat probeer ik daarom juist wel te doen, omdat ik geloof dat onze boodschap goed is voor alle mensen.’

Maar als die boodschap zo belangrijk is, waarom wonen de meeste van de ongeveer 200.000 reformatorische christenen dan op de biblebelt?

'Dat is zo gegroeid. Ouders willen bijvoorbeeld dat hun kinderen naar een reformatorische school kunnen, en die heb je vooral op de biblebelt. Die scholen zijn de vruchten die we hebben geplukt van de verzuiling. Maar het zijn ook wrange vruchten, als het ervoor zorgt dat mensen zo naar binnen gekeerd raken. Ik zou daarom zeggen: blijf op de plaats waar je bent, maar sta open voor het contact met andersdenkenden. Ik ben ervan overtuigd dat leerlingen dit op reformatorische scholen ook wordt geleerd. Daarnaast laten verschillende onderzoeken zien dat deze scholen van hoge kwaliteit zijn.'

De kwaliteit zal niemand ontkennen; het punt van zorg was dit najaar of er op deze scholen ruimte is voor mensen met een andere geaardheid.

'Ik denk dat die ruimte er zeker is. Ik kan me nog goed herinneren dat minister Ronald Plasterk in 2008 op het reformatorische Wartburg College in Rotterdam was en gekscherend zei: "Hier is natuurlijk niemand homo."

"Ja, ik", zei een jongen uit de zesde klas toen. "In de derde klas ben ik uit de kast gekomen en daar is op een hele goede manier op gereageerd."

De minister was toen ontregeld, maar er ontstond een mooi gesprek.'

In reformatorische kring wordt onderscheid gemaakt tussen homo-zijn, wat mag, en een relatie hebben met iemand met hetzelfde geslacht, wat niet mag. Veel

mensen kunnen dat onderscheid niet volgen, omdat je zo niet zou kunnen zijn wie je bent.

'Dat onderscheid klopt, maar voor je het weet kan dit ook een heel platte uitleg worden. Zelf zou ik zeggen: je seksuele gerichtheid is niet het wezen van je persoonlijkheid. Het hoort erbij, dat zeker, maar het is niet het belangrijkste. Ik heb diverse malen meegemaakt dat er aan mij is gevraagd: maar mag je op jullie scholen dan wel als homo voor de klas staan? Ja, dat mag. Maar je mag geen relatie aangaan. Zoals je als gehuwde leerkracht ook

‘De regels, zoals over televisiebezit, zijn op het hart gericht.’

niet mag vreemdgaan of een ongetrouwde leerkracht mag samenwonen. Wanneer je dat doet, kun je niet langer geloofwaardig voor de klas staan. Het huwelijk is voor ons een zaak tussen één man en één vrouw.'

Kerkgang is binnen de reformatorische gemeenschap erg belangrijk, bleek dit najaar. Van alle gelovigen leven reformatorische christenen de meeste moeite te hebben met het maximum van dertig aanwezigen.

'Ik zit zelf in een kerk met 2200 leden, van wie er normaal elke zondag twee keer 1700 in de kerk zitten. Dan is het heel lastig als je te horen krijgt dat je

maar met dertig mensen zou mogen samenkomen. Grondwettelijk gezien kan dat ook helemaal niet. Natuurlijk, de kerken moeten zich aan alle maatregelen van het RIVM houden, maar zomaar vanuit de overheid een aantal noemen, dat gaat wel heel ver. De kerkgang is een heel belangrijk moment voor de geloofsbeleving. De Bijbel zegt het ook: laat de onderlinge bijeenkomsten niet na. Dat heb ik in maart direct tegen minister Grapperhaus gezegd, toen mij is gevraagd de reformatorische kerken te vertegenwoordigen in het overleg met de overheid. Wanneer de minister de erediensten had verboden, had je, denk ik, burgerlijke ongehoorzaamheid gezien, want dan zou het belangrijkste moment in de week worden afgepakt.'

Hoe ziet de reformatorische gemeenschap er over dertig jaar uit? Want ook hier loopt in sommige plaatsen de kerkgang terug.

'Ik kan natuurlijk niet in de toekomst kijken. Maar ik merk bij mezelf dat ik vroeger meer op de lijn zat dat we als reformatorische gemeenschap moeten verdedigen wat we hebben. Nu denk ik dat we juist ook moeten uitdelen wat we hebben ontvangen. Dat zorgt bij mij voor een ontspannen houding. Je hoeft je niet door zorgen te laten beheersen, want God regeert. Ik hoop dat iedereen binnen deze gemeenschap deze ontwikkeling doormaakt en dat dit een geloofsgemeenschap blijft die over dertig jaar nog steeds kan zeggen niet van de wereld, maar wel in de wereld te zijn. Ik zou ook niet op een andere manier christen willen zijn. Ik voel me in deze gemeenschap geplaatst en probeer de waarde van het leven met God door te geven overal waar God mij heeft geplaatst.' ◀

**“No one puts their children
in a boat unless the water
is safer than the land”**

Help de vluchteling en geef voor het werk van CRR

Stichting CRR biedt hulp aan duizenden vluchtelingen. In de uitzichtloze situaties op de Griekse eilanden ondersteunen we lokaal grotere en kleinere organisaties door hulpgoederen en vrijwilligersteams beschikbaar te stellen. Wij kunnen en mogen dit doen dankzij uw steun!

In de laatste maand van 2020 doen wij een beroep op u. Wilt u met uw bijdrage dit mogelijk blijven maken? Iedere bijdrage helpt ons in onze missie liefde en licht te verspreiden onder de vluchtelingen in Griekenland!

DONEER NU

**NL74 RABO 0306 6331 83
o.v.v. ND actie voor
Griekenland**

www.stichtingcrr.nl

Algemeen Nut
Beogende Instelling

ANBI

Deze advertentie is mogelijk gemaakt dankzij:

 MERWESTREEK
BOUW & ONTWIKKELING SINDS 1961